

Handlingsplan for truede engfugle

2005

Handlingsplan for truede engfugle

Handlingsplan for truede engfugle

Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen 2005

Redaktion:

Sten Asbirk og Elin Pitter, Skov- og Naturstyrelsen

Engfugle-arbejdsgruppe:

I forbindelse med udarbejdelsen af denne rapport blev der nedsat en faglig arbejdsgruppe, der primært havde til formål at give faglige bidrag til og faglig respons på tidligere udkast af handlingsplanen. Der rettes en tak til de personer, der har deltaget i dette arbejde.

Personerne, der har deltaget i arbejdet, er:

Knud Flensted og Thomas Vikstrøm (Dansk Ornitologisk Forening), Søren Ferdinand Hansen (Fugleværnsfonden), Aksel Voigt (Sønderjyllands Amt), Bjarke Huus Jensen (Nordjyllands Amt), Christian Ebbe Mortensen (Københavns Amt), Frits Rost (Viborg Amt), John Frikke (Ribe Amt), Lars Malmberg (Storstrøms Amt), Peter Bundgaard (Ringkjøbing Amt), Karsten Jensen (Direktoratet for FødevarerErhverv), Johnny Kahlert (Danmarks Miljøundersøgelser), Anton Linnert (SNS, Thy statsskovdistrikt), Hans Christian Gravesen (SNS, Falster statsskovdistrikt), Henrik Lykke Sørensen og Niels Dahlin Lisborg (SNS, Oxbøl statsskovdistrikt), Jan Steinbring Jensen, Jeppe Ebdrup og Peter Ilsøe (SNS, Lindet statsskovdistrikt), Jesper Blom-Hansen (SNS, Klosterhedens statsskovdistrikt), Sven Norup Jakobsen (SNS, Jægersborg statsskovdistrikt), Henrik Jørgensen (SNS, Driftsplankontoret), Søren Korsholm (SNS, Økonomikontoret). Endvidere har Ole Thorup deltaget i arbejdsgruppen som særligt sagkyndig og forfatter til DOF's rapport "Truede engfugle" fra 2003.

Forsidefotos:

Til venstre: Engryle, fotograferet af Morten Jørgensen

Midten: Brushane, fotograferet af Erik Thomsen

Til højre: Stor kobbersnepe, DOF arkiv

Øvrige fotos/illustrationer:

Jens Overgaard Christensen: s. 3, 11, 24, 29, 35

Jens Frimer: s. 5, 6, bagsiden

Carl Christian Tofte: s. 19

Morten Jørgensen: s. 9

Erik Thomsen: s. 9

DOF arkiv: s. 9

Peter Bundgaard: s. 40, 46

Grafisk tilrettelæggelse:

Page Leroy-Cruce

Tryk:

Schultz Grafisk

Papir:

Cyclus Print

Oplag:

1.000

ISBN:

87-7279-605-7

Handlingsplanen fås ved henvendelse til:

Frontlinien

Rentemestervej 8

2400 København NV

Telefon: 70 12 02 11

E-mail: frontlinien@frontlinien.dk

Handlingsplanen og Forvaltningsplan for Harboøre Tange

kan læses på:

www.skovognatur.dk

Forord

Af miljøminister Connie Hedegaard

Dansk Ornitologisk Forening og Miljøministeriet indgik i 2003 en aftale om en fælles indsats for en række truede fuglearter i Danmark. En af de fuglegrupper, der er fokus på i aftalen, er de ynglende vadefugle på enge og strandenge. Især brushanen, som er en af de mest spektakulære danske ynglefugle, er truet, men også engrylen og den store kobbersneppe er gået så markant tilbage, at de er i farezonen for at forsvinde fra Danmark.

Det er ændringer i driften af engene, som er hovedårsagen til engfuglenes betrængte situation.

Et af målene i aftalen er, at Skov- og Naturstyrelsen i samarbejde med Dansk Ornitologisk Forening og andre berørte parter udarbejder en handlingsplan med fokus på at forbedre forholdene for de truede engfuglearter.

Handlingsplanen er et signal til lodsejerne, organisationerne

og myndighederne om, at en god forvaltning af Danmarks 25 vigtigste engfuglelokaliteter om muligt bør gennemføres i de nærmest kommende år. Det vil ske i en god og tæt dialog med alle berørte parter på frivillig basis.

Miljøministeriet ejer selv eller forvalter for andre offentlige myndigheder nogle af de mest værdifulde tilbageværende engfuglelokaliteter. Vi vil derfor først og fremmest gøre en målrettet indsats til fordel for engfuglene på disse lokaliteter. Vi vil også tage initiativer til samarbejde om god engfugleforvaltning af de øvrige lokaliteter, bl.a. for at sikre en bedre udnyttelse af de gældende støtteordninger under landdistriktsprogrammet til fordel såvel engfugle som lodsejere.

En succesfuld gennemførelse af denne plan vil være et væsentligt bidrag til at stoppe tilbagegangen i biodiversiteten i Danmark og EU som helhed.

Dansende brushøns

Indhold

1	Indledning – Hvorfor udarbejde en handlingsplan for truede engfugle	5
2	Baggrund	7
2.1	Status og trusler	7
2.2	Lovgivning og beskyttelse	8
2.3	Engfuglenes biologi	8
2.4	Virkemidler til god engfugleforvaltning	9
2.5	Igangværende overvågning	10
2.6	Igangværende forskning	12
2.7	Engfuglepleje	13
2.8	De 25 vigtigste engfuglelokaliteter i Danmark	15
3.	Handlingsplanen	17
3.1	Målsætning	17
3.2	Aktiviteter	17
3.2.1	Tiltag og enkeltplaner for de 25 områder	17
3.2.2	LIFE	17
3.2.3	Midler til forvaltning	17
3.2.4	Øget beskyttelse	17
3.2.5	Arbejdsgruppe	20
3.2.6	Information	20
3.2.7	Overvågning	20
3.2.8	Forskning	20
3.3	Status og fremtid for de 25 vigtigste engfuglelokaliteter	20
3.3.1	Tipperne	20
3.3.2	Bygholm Vejle	21
3.3.3	Agger Tange	22
3.3.4	Harboøre Tange	23
3.3.5	Værnengene	25
3.3.6	Mandø koge	26
3.3.7	Saltholm	27
3.3.8	Rømø Nørreland	28
3.3.9a	Tøndermarskens ydre koge	30
3.3.9b	Magisterkog	30
3.3.10	Læsø syd	31
3.3.11	Rømø Sønderland	32
3.3.12	Saltvandssøen/Margrethe-Kog	32
3.3.13	Bøvling Fjord og Holmen	33
3.3.14	Vesløs og Arup Vejler	33
3.3.15a	Nyord	34
3.3.15b	Ulvshale	36
3.3.16	Ballumarsken	37
3.3.17	Ulvedybet	38
3.3.18	Astrup og Ballum forlande	39
3.3.19	Fanø Grønningen	39
3.3.20	Halk Nor og Bankel Sø	41
3.3.21	Juvre og Toftum Enge	42
3.3.22	Ribemarsken og Vilslev Enge	42
3.3.23	Skallingen	43
3.3.24	Varde Ådal	44
3.3.25	Vestamager	45
4.	English summary	47

1. Indledning

– Hvorfor udarbejde en handlingsplan for truede engfugle?

Brushane, stor kobbersneppe og engryle¹ er nogle af de mest truede ynglefugle på enge i Danmark, og også i de øvrige EU-lande har de tre arter en ugunstig bevaringsstatus. Engfuglenes status er så ugunstig, at f.eks. brushanen risikerer at forsvinde fra Danmark som ynglefugl i løbet af få år. Det er derfor nødvendigt med hurtig handling og at sætte særlig fokus på disse arter ved at udarbejde og offentliggøre en handlingsplan.

Handlingsplanen skal være et bidrag til at opnå gunstig bevaringsstatus for de truede engfuglearter samt sikre og forbedre engfuglelokaliteterne generelt. Med en sådan indsats vil forholdene for de mere almindelige engfugle samtidig sikres, og en rig og varieret fuglefauna vil kunne indfinde sig på engene.

Som et vigtigt baggrundsmateriale til handlingsplanen ligger DOF's rapport om "Truede engfugle, status for bestande og forvaltning i Danmark". Heraf fremgår, at engfuglebestandene er gået drastisk tilbage i takt med ændringer i landskabet, og at der især skal foretages en målrettet indsats på de vigtigste 25 lokaliteter, hvor engfuglene stadig findes, eller som tidligere var vigtige engfuglelokaliteter. Disse lokaliteter skal være udgangspunktet for den fremtidige indsats, og rapporten vurderer, at der vil være rigtig gode muligheder for at sikre levedygtige bestande af engfugle i disse kerne-

områder, hvis man følger retningslinierne for "god engfugleforvaltning".

Rapporten viser endvidere, at selv om de tre arter er trækfugle og dermed også påvirkes af faktorer udenfor Danmarks grænser, så er det af afgørende betydning, at der gennemføres en god engfugleforvaltning af ynglestederne i Danmark. På lokaliteter med god engfugleforvaltning har bestandene klaret sig markant bedre end på lokaliteter, hvor der ikke er gennemført god engfugleforvaltning.

Brushane og engryle er på EF-fuglebeskyttelsesdirektivets bilag I. De 25 indsatsområder er alle internationale naturbeskyttelsesområder (Natura 2000).

Handlingsplanen fastlægger strategi og rammer for gennemførelsen af aktiviteter og opfylder målsætninger om at forbedre engfuglenes levevilkår i Danmark. Planen opsamler desuden viden om, hvilken pleje der skal til for at op- og hjælpe engfuglebestandene bedst muligt. Planperioden er 3 år, det vil sige, at planen skal revideres i 2007.

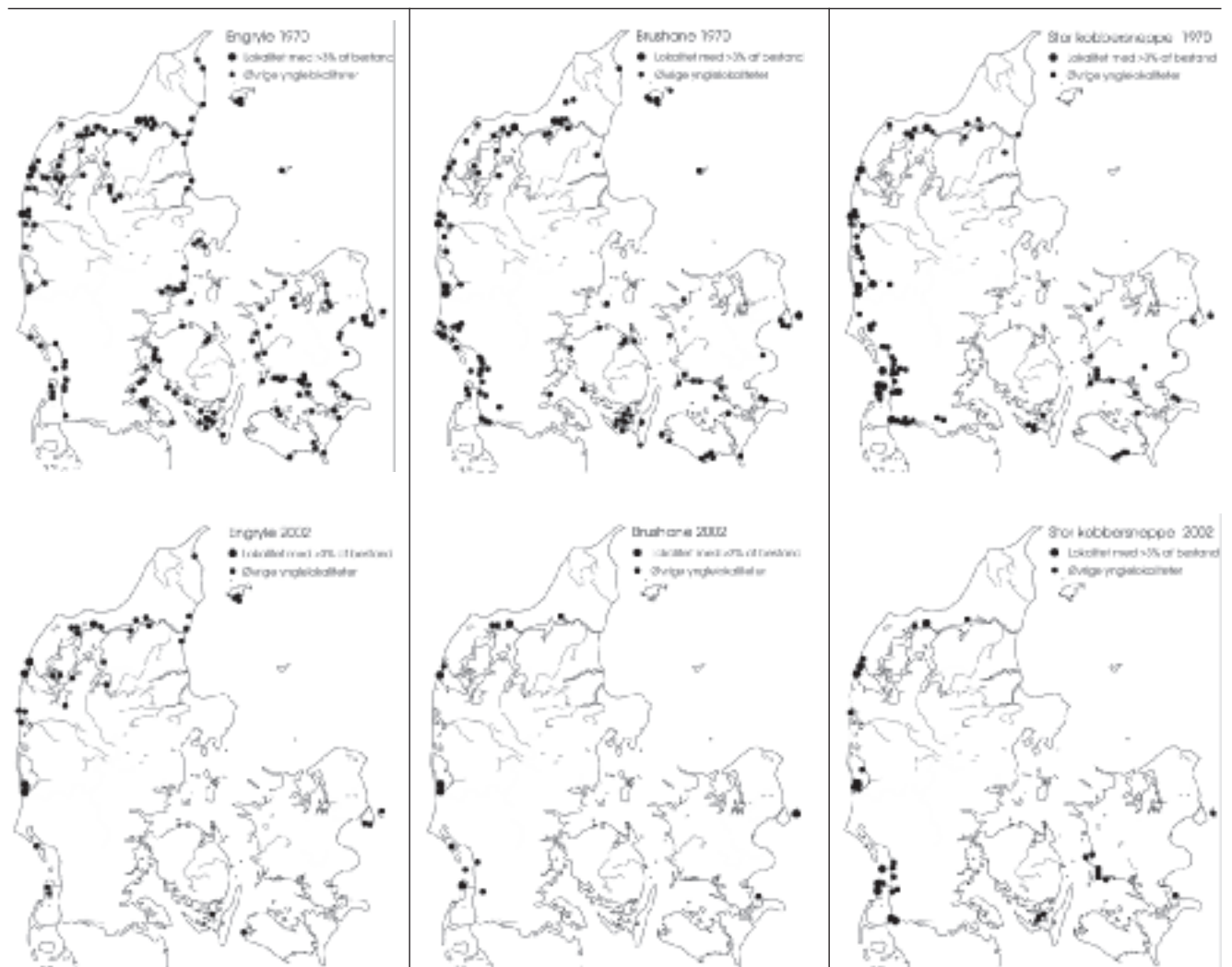
Handlingsplanen er udarbejdet af en faglig arbejdsgruppe bestående af:

Dansk Ornitologisk Forening, de berørte amter, de berørte statsskovdistrikter og Skov- og Naturstyrelsen. Direktoratet for FødevarerErhverv har også medvirket til arbejdet.

Pleje for de truede engfugle er også til gavn for de mere almindelige engfugle som f.eks. viben

¹ Navnet engryle bruges i denne rapport som betegnelsen for den bestand af den almindelige ryle, som yngler bl.a. i Danmark, jf. kapitel 2.3.

Tilbagegang i udbredelsen af engrylle, brushane og stor kobbersneppe 1970 - 2002

2. Baggrund

2.1 Status og trusler

Status

Siden 1970 er der sket en stor indskrænkning af antallet af lokaliteter, hvor der yngler engryle, brushane eller stor kobbersnepe. Nedgangen i antallet af ynglelokaliteter er fortsat fra 1986 til i dag trods de forskellige beskyttelsesforanstaltninger, der er blevet foretaget i form af habitatfredninger, udpegning af fuglebeskyttelsesområder og støtte til naturvenlig drift. I 2002 ynglede der kun engryler på mindre end en fjerdedel af 1970-lokaliteterne, brushane på mindre end en syvendel af 1970-lokaliteterne og stor kobbersnepe på noget under halvdelen af 1970-lokaliteterne. I 2002 fandtes der kun ynglende brushane på 15 lokaliteter, stor kobbersnepe på 33 lokaliteter, og engryle på 37 lokaliteter i Danmark.

Også antallet af ynglende engryler og brushøns har været i tilbagegang i hele perioden siden 1970, mens en fremgang for stor kobbersnepe fra 1970 til 1986 er blevet afløst af en tilbagegang fra 1986 til i dag. I 2002 var der kun ca. 150 ynglehunner af brushane, 350 par engryler og 700 par stor kobbersnepe. Tilbagegangen for brushane er så stor, at arten risikerer at forsvinde fra Danmark som ynglefugl i løbet af få år. De 150 ynglehunner er kun ca. en niendedel af 1970-bestanden og en sjettedel af 1986-bestanden.

Engrylen og brushanen er begge på den danske rødliste fra 1997, og begge arter er opført på EF-fuglebeskyttelsesdirektivets bilag I som arter, der skal udpeges særlige beskyttelsesområder for.

Den internationale fuglebeskyttelsesorganisation BirdLife International har i november 2004 klassificeret alle de tre engfuglearter ud fra de seneste 10 års udvikling som arter af europæisk beskyttelsesinteresse, såkaldte SPEC-arter (Species of European Conservation Concern). Alle SPEC-arter er underopdelt i en række kategorier. Den store kobbersnepe og brushanen er således SPEC 2-arter, dvs. arter med over 50 % af verdensbestanden koncentreret i Europa og med ugunstig bevaringsstatus i Europa. Almindelig ryle, som engrylen er en biogeografisk bestand af, er klassificeret som en SPEC 3-art, dvs. en art der ikke er koncentreret i Europa, men som har ugunstig bevaringsstatus i Europa.

Trusler – hvorfor går engfuglene tilbage?

Manglende eller utilstrækkelig engfugleforvaltning

I de sidste 30-40 år er der mange engarealer, hvor græsning og høslæt er ophørt, så de er groet til og ikke længere har engkarakter. Andre højereliggende engarealer er blevet drænet og opdyrket, især frem til den generelle beskyttelse af enge i Naturbeskyttelseslovens §3. Andre engarealer er blevet forringet ved intensivning af driften med afvanding, gødsning og sprøjtning. Indskrænkninger af engarealet har betydet, at antallet af ynglende engfugle er blevet meget mindre.

Mange af ynglelokaliteterne, der forsvandt mellem 1970 og 1986, er sandsynligvis enge, der groede til, blev drænet og/eller blev opdyrket. Men den store bestandsnedgang blandt engfuglene har fundet sted mellem 1986 og 2002 – en periode hvor engene har været generelt beskyttet, og hvor en række støtteordninger har fastholdt udnyttelsen af engene.

Det er imidlertid vigtigt, at driften af engene ikke blot er målrettet mod opretholdelse af landbrugsmæssig udnyttelse, men også er målrettet mod naturvenlig drift og god engfugleforvaltning. Udviklingen har bl.a. vist, at på 10 lokaliteter med forvaltning af enge med høj fugtighed og gode græsnings- og slåningsterminer har bestandene af truede engfugle klaret sig markant bedre end i de øvrige fuglebeskyttelsesområder, hvor engfugleforvaltningen ikke har fulgt alle retningslinjerne for god engfugleforvaltning.

Prædation

Der er kun ganske få data om omfang af prædationen på reder, unger og voksne fugle hos de tre truede engfugle og andre territoriehævdende engfugle. To undersøgelser på hhv. Vestamager og Tipperne har dog vist, at en meget høj andel af vadefuglens æg i løbet af en sæson kan blive præderet, og på Tipperne har der også været en tilbagegang i bestandene af de tre truede engfugle, der svarer til den manglende rekruttering af nye ynglefugle, fordi der i en årrække kun er produceret få flyvefærdige unger. De få undersøgelsesresultater tyder på, at prædation – i hvert fald lokalt, og i nogle sæsoner – kan påvirke ungeproduktion og bestandsstørrelse betydeligt. Undersøgelser i Danmark og nabolande viser, at ræv og rørhøg kan stå for en ganske betydelig prædation på vadefugleæg og unger. Herudover er tårnfalk, stormmåge og mink lokalt fundet at være af betydning, og også krage og sølvmåge ses som prædatorer. Bestandene af næsten alle disse prædatorer har været stigende i perioden 1964-2002, og for nogle af de vigtigste arter har stigningen været ganske betydelig.

Ét resultat fra analysen af bestandsudviklingen hos de truede engfugle taler dog imod, at prædation skulle være afgørende for de senere års bestandsnedgange. Undersøgelser på Tipperne har vist, at stor kobbersnepe er den art, der rammes hårdest af prædation, både af rovpattedyr og rørhøg. Stor kobbersnepe er imidlertid den af de tre truede engfugle, der har klaret sig bedst, og arten har endda været i stand til at øge sin bestand i områderne med god engfugleforvaltning på trods af, at effektiv bekæmpelse af prædatorer ikke er en del af denne forvaltning. I de mindre engområder, hvor engryle tidligere var vidt udbredt, kan fragmentering og tilgroning sammen med en stigning i bestanden af prædatorer dog godt have betydet, at prædation har været hovedårsagen til artens forsvinden fra disse områder.

Klimaændringer

Engryle, brushane og stor kobbersnepe befinder sig i Danmark alle i udkanten af deres udbredelsesområde. Ændringer i temperaturforhold kan derfor antages at kunne påvirke levemulighederne.

I forbindelse med den globale opvarmning forventes vinter og forår i Nordvesteuropa at blive mere nedbørsrige. Da alle tre truede engfugle foretrækker meget fugtige enge, forventes mere nedbør at være til fordel for disse.

Tilførsel af næringssalte

Gødskning af engfuglelokaliteter er en trussel mod engfuglene. Det skyldes, at ungeføring hos engryle og brushane foregår i kort og åben vegetation i de fugtigste områder af engen, og at arterne derfor er afhængig af langsom opvækst af vegetationen og forekomst af lavt vegetationsdække i hele ynglesæsonen frem til midt i juni.

Der tilføres også næringssalte fra luften, men det vides ikke, om den aktuelle luftbårne næringstilførsel i Danmark på i gennemsnit 14 kg N pr. ha - nær husdyrbrug væsentligt højere - har nogen væsentlig indflydelse på arternes mulighed for at yngle succesfuldt. Niveaue af denne gødskning har været i aftagen siden sidst i 1980'erne, og en begrænsning af luftbåren kvælstof må anses for at være fordelagtig - og muligvis nødvendig - for engryle og brushane.

Forhold i vinterkvarteret

De danske engrylers vinterkvarter kendes ikke, men fuglene formodes at overvintrere sammen med andre populationer af almindelig ryle langs kysterne af Sydvesteuropa og/eller det nordlige og nordvestlige Afrika. Vinterbestandene af almindelig ryle i disse vådområder er stabile eller svagt stigende, og der er derfor ingen indicier, der antyder, at forringede forhold i overvintringsområdet skulle have indflydelse på engrylens negative bestandsudvikling.

Langt de fleste europæiske brushøns og store kobbersnepper overvintrer i vådområder - bl.a. i stor skala i rismarker - i indlandet i Afrika syd for Sahara, hvor der er store årlige svingninger i nedbør og i omfanget af risdyrkning. Det er muligt, at indskrænkning af arealet af vådområder i vinterkvarteret har haft en vis betydning for tilbagegangen for de to arter i Europa. Hos stor kobbersnepe har erfaringerne ynglefugle en ret høj grad af stedtrok over for deres tidligere yngleområde. Når bestanden af stor kobbersnepe i områder med god engfugleforvaltning i Danmark har været i stand til stige i samme periode, som antallet af ynglefugle i resten af Danmark og store dele af Europa har været i tilbagegang, tyder det således ikke på, at det i første række er forhold uden for yngleområdet, der er begrænsende for bestanden. Hos brushanen kunne forringede forhold i vinterkvarteret godt være af betydning for bestandens størrelse, men der mangler data, der underbygger dette.

2.2 Lovgivning og beskyttelse

Engryle, brushane og stor kobbersnepe er totalfredede i Danmark ifølge jagt- og vildtforvaltningsloven.

Brushane og engryle er begge på fuglebeskyttelsesdirek-

tivets bilag I. Brushane kom dog først på bilag I i 1985, og engryle i maj 2004. Skov- og Naturstyrelsen er ved at foretage en opdatering af udpegningsgrundlaget for alle fuglebeskyttelsesområderne, hvorefter de to arter vil være på udpegningsgrundlaget for en række områder. På trods af den kraftige tilbagegang i den europæiske bestand af stor kobbersnepe er arten endnu ikke medtaget på fuglebeskyttelsesdirektivets bilag I.

Alle de vigtigste engfuglelokaliteter, hvor det påtænkes at gøre en indsats er udpeget som internationale naturbeskyttelsesområder (fuglebeskyttelsesområder, habitatområder og Ramsarområder). Bevaringsmålsætningen for de internationale naturbeskyttelsesområder er at sikre og genoprette en gunstig bevaringsstatus for de arter og naturtyper, områderne er udpeget for. For Ramsarområderne er målsætningen endvidere, at beskyttelsen skal fremmes. Der må ikke gennemføres planer, der vil indebære forringelse eller forstyrrelse af området naturtyper eller levestederne for arterne.

En række af engfuglelokaliteterne er også helt eller delvist fredede efter naturbeskyttelsesloven. Det betyder typisk, at områderne skal bevares i deres nuværende tilstand. I privatejede fredninger kan amtet have en plejepligt eller en plejere. I ældre fredninger uden bestemmelser om pleje kan denne dog aftales med lodsejerne i en plejeplan, eller Miljøministeren kan fastsætte regler om pleje.

En række af engfuglelokaliteterne er også helt eller delvist beskyttet som vildtreservater efter jagt- og vildtforvaltningsloven. Det kan bl.a. indebære regulering/forbud mod færdsel i fuglenes yngletid.

Generelt er naturarealerne indenfor engfuglelokaliteterne beskyttet mod ændringer i deres tilstand efter naturbeskyttelseslovens § 3. I 2004 er der indført en ny anmeldteordning af bestemte aktiviteter i Natura 2000-områder. Ejeren skal anmelde bestemte former for driftsændringer eller aktiviteter, som planlægges på en ejendom, der ligger i et Natura 2000-område. Nogle af de vigtigste forhold, der skal anmeldes med relation til engfugle er opdyrkning af vedvarende græsarealer i fuglebeskyttelsesområder, væsentlige ændringer indenfor kort tid i græsningsintensitet, herunder ophør med græsning eller høslæt og tilplantning med levende hegn og beplantninger i fuglebeskyttelsesområder.

I landbrugslovgivningen er det endvidere bestemt, at permanente græsarealer skal holdes åbne og fri for opvækst af buske og træer f.eks. ved slåning hvert femte år, jf. § 5 i lov nr. 434 af 9. juni 2004 om jordressourcens anvendelse til dyrkning og natur.

2.3 Engfuglenes biologi

Engrylen er en bestand af den almindelige ryle. Den bestand af almindelig ryle, der yngler i Østersø-regionen og i det nordlige og vestlige Jylland og nordvest-Tyskland, er en selvstændig bestand med anderledes udseende og trækvej end den øvrige bestand. Derfor er den skilt ud som en selvstændig biogeografisk bestand, der kaldes engryle.

Engrylen yngler fåtalligt i Danmark - primært på fugtige, kortgræssede strandenge. Allerede sidst i marts begynder de

ankomne fugle at besætte territorier inde på engene. Æglægningen foregår sidst i april, hvor rylen placerer sine æg i en dyb redeskål formet af græsset i en tue. Reden etableres således, at tuens græs ofte danner tag over reden og beskytter den rugende fugl. Når ungerne udklækkes fouragerer de i områder med lav vegetation, hvor de frit kan bevæge sig. Ungernes føde består især af insekter og edderkopper på vegetationen. I løbet af juli trækker de voksne fugle væk, og ungfuglene følger i august. Deres føde består af diverse smådyr, som findes på vadeblader og i strandkanter.

Brushanen er en af de mest spektakulære danske ynglefugle. Hannen er umiskendelig i yngledragten med sin prangende fjerkrave og fjertoppe i forskellige farver og sit gule vortede ansigt. Brushanens yngleudbredelse omfatter Skandinavien, Holland, Frankrig, Ukraine, Nordrusland og Sibirien. I Danmark er brushanen en ret sjælden ynglefugl, som især findes på kystlokaliteter. Arten yngler i dag på flade kortgræsede brakvandsenge, men den kan også yngle på den ferske del af almindelige strandenge og i moser. Så vidt vides er specielt brushanen meget følsom overfor saltpåvirkning af ynglelokaliteterne. Her etablerer hannerne dansepladser, gerne på åbne forhøjninger i området, hvor de med oppustede prydfjer kæmper voldsomt om de bedste territorier i midten af dansepladsen. Arten er ikke par-dannende, og hannerne deltagende således overhovedet ikke i yngelplejen. Brushanen er den af vore vadefuglearter, der yngler senest. Æglægningen foregår i maj. Reden anbringes i græstuer, hvor hunnen ruger på æggene. Når ungerne udklækkes, fouragerer de i områder med lav vegetation, hvor de frit kan bevæge sig. Ungernes føde består især af insekter og edderkopper på vegetationen. De første flyvefærdige unger ses for det meste sidst i juni. I løbet af juli-august fælder de til vinterdragt. Brushanen er en ret almindelig trækfugl i Danmark, hvor den raster på fugtige enge, mudrede kyster, søbredder og græsmarker. Fuglen overvintrer primært i tropisk Afrika, men et mindre antal også i Middelhavsområdet og visse kystområder i Vesteuropa. Deres føde består af diverse insekter, krebsdyr, muslinger, snegle og orme.

Den store kobbersneppe er en meget markant vadefugl med meget lange, sorte ben og det lange, lige næb. Tyngdepunktet af den store kobbersneppes globale udbredelse er Europa samt et bælte i det vestligste Centralasien. Desuden forekommer arten pletvist i Asien – helt til Stillehavskysten. I Europa er arten fortrinsvist udbredt i (Nord)vest-Europa samt Østeuropa, men forekommer overhovedet ikke i Sydeuropa. Den store kobbersneppe yngler i Danmark på strandenge og

i marskområder, selv om artens oprindelige habitat er våde græsstepper. De danske store kobbersnepper ankommer til ynglepladserne i løbet af marts og begyndelsen af april og forlader landet i juli/august til fordel for overvintringsområdet i Vestafrika syd for Sahara. Kort tid efter deres ankomst i foråret begynder de at oprette territorier på engene. Hannerne kommer tidligere end hunnerne og etablerer først nogle store territorier, som de udfører sangflugt over. Æglægningen finder sted fra midt i april, og de fleste unger klækkes i anden halvdel af maj.

Ungernes føde består især af insekter og edderkopper på vegetationen. En måned senere er de flyvefærdige, og voksne og unge fugle samles i flokke på nærliggende vadeblader. Deres føde består især af orme, insekter, krebsdyr, snegle og haletudser.

2.4 Virkemidler til god engfugleforvaltning

Landdistriktsprogrammet

EU's landdistriktsforordning giver i den nuværende programperiode 2000-2006 medlemslandene muligheder for at gennemføre en række støtteordninger. Danmark har valgt at gennemføre hovedparten af disse i det danske landdistriktsprogram.

Miljøvenlige Jordbrugsforanstaltninger (også kaldet MVJ-ordningerne) er den ordning, der har størst relevans for engfugle. Den for tiden mest anvendelige ordning er miljøvenlig drift af græs- eller naturarealer. Ordningen indbefatter, at arealet ikke må omlægges eller tilføres pesticider, og at der er begrænsninger på tilførslen af kvælstof, og at amtet fastsætter betingelser for afgræsning, slæt eller afpudsning, f.eks. græsningstryk, tidspunktet for slæt eller afpudsning. For denne driftsform får landmanden et økonomisk tilskud. En forudsætning for at kunne opnå støtte er, at arealet er beliggende i de særligt følsomme landbrugsområder (SFL-områder), som amterne har udpeget og årligt reviderer.

En anden MVJ-ordning, som kan være relevant, er etablering af vådområder. Arealet skal være en del af et vådområdeprojekt, og betingelserne er i øvrigt de samme som for miljøvenlig drift af græs- og naturarealer.

Ordningerne ændres løbende, og Skov- og Naturstyrelsen vil derfor sørge for, at der på den kommende engfuglehjemmeside er oplysninger om de nyeste gældende ordninger med relevans for engfugleforvaltning.

Demonstrationsprojekter inden for miljøvenligt landbrug er en ordning, der har til formål at fremvise, formidle og udbrede interessen for henholdsvis de miljøvenlige jordbrugs-

foranstaltninger og økologisk jordbrugsproduktion for dermed at motivere flere landmænd til at vælge de miljøvenlige jordbrugsforanstaltninger eller omlægning til økologisk jordbrugsproduktion. Demonstrationsprojekterne skal indeholde demonstration af praktisk landbrugsdrift samt informations- og formidlingsaktiviteter f.eks. i form af markvandring, rundvisninger, informationsmøder og udarbejdelse af informationsmateriale.

Pilot- og demonstrationsprojekter om græsningsselskaber og naturplaner gives der også tilskud til. Formålet med pilot- og demonstrationsprojekter om græsningsselskaber er at formidle, fremvise og udbrede interessen for græsningsselskaber og netværk. Projekterne skal desuden medvirke til at afprøve og demonstrere forskellige koncepter for græsningsselskaber og netværk. Projekterne skal indeholde praktisk demonstration af afgræsning. Der skal være tale om afgræsning, der tager hensyn til arealernes indhold af natur og biodiversitet og gerne medfører en forbedring af disse forhold. Formålet med pilot- og demonstrationsprojekter om naturplaner er at formidle og udbrede interessen for naturplaner. Projekterne skal desuden medvirke til at afprøve og informere om forskellige koncepter for naturplaner på bedriftsniveau og på områdeniveau.

Miljøbetings tilskud (MB-tilskud) kan opnås til arealer, hvor der ikke tilføres pesticider, og hvor gødningstildelingen er begrænset. Tilskuddet kan derfor være aktuelt på engfuglelokaliteter, hvor der tages slæt eller afgræsses. MB-tilskuddet kan kombineres med enkeltbetalingsordningen til permanent græs.

Jordfordeling

Jordfordeling og opkøb af puljejord er et vigtigt virkemiddel i forbindelse med gennemførelse af arealrelaterede projekter i det åbne land, herunder til at samle arealer under fælles drift, som f.eks. engfugledrift. Driftsformen kan være med reduceret græsningstryk, sent udbindingstidspunkt, høslæt eller ændret afvanding. Gennem jordfordelingen tilbydes lodsejere, der ikke har interesse i at deltage i projektet, erstatningsjord uden for projektområdet. Herved bevarer de deres produktionsapparat intakt, hvilket kan sikre deres frivillige deltagelse i jordfordelingen. Arealerne indenfor projektområdet afhændes til lodsejere, der har interesse i at drive arealerne i henhold til de fastsatte betingelser, der tinglyses på ejendommen. Jordfordeling og puljejordkøb har vist sig at være et effektivt virkemiddel ved etablering af vådområder under VMPII.

Naturforvaltningsmidlerne og EU-LIFE

Formålet med de statslige og amtslige naturforvaltningsmidler er at bevare og genoprette store og små naturområder, at forbedre levedmulighederne for det vilde plante- og dyreliv og at forøge skovarealet, samt at forbedre mulighederne for befolkningens friluftsliv. Under ordningen kan finansieres statslig erhvervelse af arealer til de nævnte formål samt gives tilskud til private, kommuner, amter og organisationer til gennemførelse af naturforvaltningsprojekter. Der vil ske en

målretning mod Natura 2000-områder. Inden for disse områder er der mulighed for medfinansiering (40-60%) fra EU-LIFE-ordningen.

EU-LIFE-ordningen er et led i Fællesskabets miljøpolitik. LIFE Natur skal bidrage til gennemførelsen af Fuglebeskyttelsesdirektivet og Habitatdirektivet, især med naturgenopretning i netværket af beskyttede områder under Natura 2000. Ordningen er således rettet mod forvaltning og bevaring af de mest værdifulde naturtyper og plante- og dyreliv i EU. Ordningen er målrettet mod at støtte "best-practice demonstrationsprojekter" indenfor naturgenopretning. Typiske aktiviteter er kompensationer for mistede brugerrettigheder, teknisk planlægning og gennemførelse af engangs-genopretnings tiltag for naturtyper og arter samt informationsaktiviteter. Der kan ikke opnås medfinansiering til aktiviteter, der kan medfinansieres af andre EU-ordninger, f.eks. aktiviteter der kan finansieres via landdistriktsordningerne.

2.5 Igangværende overvågning

NOVANA

Miljø- og naturovervågningsprogrammet NOVANA, som blev igangsat 1. januar 2004, indeholder bl.a. et delprogram til overvågning af fugle. Programmet har til formål at gennemføre overvågning af fugle for at kunne følge Danmarks opfyldelse af forpligtelserne i henhold til fuglebeskyttelsesdirektivet. Disse forpligtelser går i princippet ud på at sikre, at de 113 danske fuglebeskyttelsesområder har gunstig bevaringsstatus vurderet ud fra forekomsten af fugle. Overvågningsprogrammet skal derfor indsamle tilstrækkelige data til, at det er muligt at vurdere de enkelte arters bevaringsstatus på nationalt niveau.

Af DMU's tekniske anvisning for overvågning af ynglefugle fremgår det, at engrylen og brushanen indgår i NOVANA. Undersøgelingsområdet omfatter hele landet såvel i som uden for fuglebeskyttelsesområderne. Overvågningen gennemføres af amterne. Registreringer, som DMU måtte gøre under overvågningen af fugle i Vadehavet og på feltstationen Tipperne, tilsendes de relevante amter. Overvågningen omfatter de fuglebeskyttelsesområder, hvor de to arter yngler eller vides at have ynglet. De amter, som ikke har kendte forekomster af de to arter, skal hver foretage en overvågning på 3 lokaliteter, hvor arterne tidligere har ynglet og her undersøge betydende levestedsparametre. Lokaliteter med de seneste ynglefremkomster prioriteres. Ved udvælgelse af lokaliteter anbefales det at bruge oplysninger fra DOF's rapport om truede engfugle. Overvågningen sker hvert tredje år, første gang i 2004.

Overvågningen af engryle og brushane gennemføres som optælling af ungevarslenende fugle i perioden 5.-20. juni, og der gennemføres kun én optælling på hver lokalitet. Overvågningen suppleres med resultater af tilfældige observationer i Danmark gjort af fugleinteresserede, i den udstrækning disse registreringer er tilgængelige.

Levestedernes beskaffenhed overvåges også, da begge arter har en ugunstig bevaringsstatus i Danmark. Vegetationshøjde, vandregime, saltholdighed, menneskelig aktivitet og

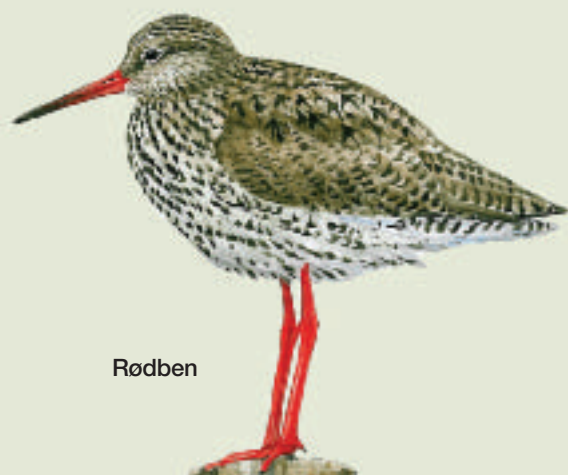
Vibe

Strandskade

Dobbeltbekkasin

Rødben

Klyde

driftspraksis er de parametre, der skal indsamles data om. Levestedsparametrene måles i perioden 2004-2006. I NOVANA's naturtypeprogram overvåges desuden et antal strandengslokaliteter (stationer). Enkelte stationer er sammenfaldende med ynglende engfugle, men vil også give en status for tilstanden i naturtypen generelt, f.eks. udvikling i næringsstofniveau og vegetationshøjde.

Det trilaterale Vadehavssamarbejde

Som led i det trilaterale samarbejde mellem Vadehavslanene Holland, Tyskland og Danmark gennemføres optællinger af ynglende engfugle hvert 5. år i hele Vadehavsområdet (næste gang i 2006). Hvert år optælles ynglende engfugle i en række kontrolområder i Vadehavet samt kolonirugende arter og visse fåtallige arter. Overvågningen udføres af DMU. Disse data indgår også i NOVANA.

Danmarks Miljøundersøgelser

Tipperne: De systematiske optællinger af fuglelivet startede i 1928 og varetages i dag af DMU. Oxbøl Statsskovdistrikt sørger for den praktiske pleje af området, som høslæt og udlejning af græsning m.m. Overvågningen omfatter:

- Ynglefugletællinger, kortlægninger og vurdering af ynglesucces på Tipperne.
- En totaltælling, herunder også engfugle på Tipperne, i hver 10-dagesperiode i perioden 1. marts – 30. november.
- 1-2 månedlige tællinger om efteråret i øvrige dele af Ringkøbing Fjord samt i områderne Nissum Fjord, Stadil Fjord, Vest Stadil Fjord, Skallingen og Skjern Enge.
- Daglige indsamlinger af meteorologiske data, vandstand, saltholdighed, grundvandstand på reservatet.
- Registreringer af pattedyr foretages ekstensivt, og reservatets orkidéer registreres hvert år i juni.

Tøndermarsken: Der er foretaget overvågning af engfugleforekomster (og øvrige vand- og sumpfugle) i Tøndermarsken siden 1979, tidligere af Skov- og Naturstyrelsen, men siden 1994 er overvågningen forestået af DMU. Overvågningen i Tøndermarsken omfatter 4 delområder (Magisterkogen, Hasberg Sø, Ydre Koge og Margrethe Kog) på i alt ca. 2.800 ha. Overvågningen omfatter optælling og kortlægning af ynglende fugle, der er tilknyttet vådområder. I de Ydre Koge foretages der endvidere optællinger i udvalgte perioder af rastende gæs og potentielle prædatorer. I Margrethe Kog foretages der optællinger af rastende vandfugle hver 14. dag året rundt, de såkaldte springtidstællinger. Endelig foretages der registrering af forskellige habitatparametre i de Ydre Koge og mere ekstensivt i Margrethe Kog. Disse habitatparametre indsamles og anvendes til at belyse effekten af den MVJ-ordning, der siden 2001 løbende er indført i de Ydre Koge samt med henblik på at udrede generelle årsagssammenhænge i forhold til vandfugles forekomster og fordelinger. Habitatparametre i de Ydre Koge omfatter for indeværende:

- Markstatus (omdrift, vedvarende græs, MVJ-marker)
- Areal af mark
- Kortlægning af vand på marker i fuglenes yngletid
- Optælling af græssende husdyr (antal og art til ethvert tidspunkt i græsningssæsonen)

- Tidspunkt for slæt og afpudsning
- Oplysninger om habitatparametre indsamles dels af DMU dels tilvejebringes de gennem oplysninger fra myndigheder (Skov- og Naturstyrelsen og Sønderjyllands Amt) samt fra landmænd via Tønder Kommune og kogsbestyrelsen for de Ydre Koge. Der laves en årlig arbejdsrapport.

Amterne

Flere amter gennemfører deres egne overvågningsprogrammer, som også kan omfatte engfugle og engfuglelokaliteter.

DOF

DOF gennemfører 2004-08 et såkaldt caretaker-projekt som et led i en international strategi for at engagere frivillige i overvågning, samt om muligt også beskyttelse og formidling, af vigtige fuglelokaliteter. Det er hensigten at inddrage bl.a. samtlige fuglebeskyttelsesområder i projektet, herunder alle de 25 vigtigste engfuglelokaliteter.

DOF's overvågning af engfuglelokaliteterne vil koncentrere sig om dels arter på fuglebeskyttelsesdirektivets bilag I, f.eks. klyde, engryle og brushane, dels rastende vandfugle som jævnlige optræder på den enkelte lokalitet i antal større end 1 % af den pågældende arts rastebestand, f.eks. pibeand og hjele i Vejlerne. Hertil kommer de mest betydningsfulde ynglebestande af visse arter, som DOF og BirdLife International anser for beskyttelseskrævende i Europa, nemlig rødben på Mandø og Rømø og stor kobbersneppe på Tipperne, Værnengene, de østlige Vejler og Tøndermarsken.

I skrivende stund har der meldt sig caretakere på 21 af de 25 vigtigste engfuglelokaliteter. Overvågningsresultaterne tastes så vidt muligt ind i DOF's database, se www.dofbasen.dk, hvor enhver kan finde dem. De vigtigste resultater kan desuden findes på Caretakerprojektets lokalitets-hjemmesider, efterhånden som disse oprettes, se www.dofbasen.dk/IBA/

2.6 Igangværende forskning

DMU's nuværende engfugle-projekter:

Effekten af menneskelig færdsel på ynglende engfugle

DMU startede i 2004 et projekt på Tipperne, som skal belyse effekterne af menneskelig færdsel på engfugle.

Følgende hypoteser ønskes undersøgt:

- For udvalgte vadefugle (bl.a. vibe, stor kobbersneppe, rødben, engryle og brushane) er den afstand, hvori de anbringer deres rede/territorium, længere til en befærdet sti, end hvis den pågældende sti ikke var befærdet. Hypotesen undersøges ved eksperimenter og ved kortlægning af reder og territorier, som bruges til at beregne afstanden til stier og veje.
- For de samme vadefuglearter vil de individer, hvis rede/territorium ligger inden for en afstand af 150 m af en befærdet sti, tilbringe længere tid i luften sammenlignet med

de individer, der har rede/territorium længere borte fra stien end 150 m. Hypotesen undersøges ved at foretage aktivitetsstudier af udvalgte arter under forstyrrelser. Der foretages sammenligning af ynglepar inden for og uden for en zone på 150 m fra forstyrrelseskilden

- Forældrefuglene af stor kobbersneppe, engryle og brushane vil føre deres unger bort fra områder med menneskelig færdsel. Hypotesen undersøges ved, at observatører foretager registreringer og kortlægning af de ungeførende forældre af vadefugle. Fra tidligere års registreringer kan det undersøges, hvilke områder arterne foretrækker til fouragering for ungerne. Samlet giver disse oplysninger et billede af om de ungeførende fugle må opgive tidligere foretrukne fourageringsområder.
- For par, der yngler nær områder med menneskelig færdsel, vil andelen af reder med ødelagte æg være større end i kontrolområder. Hypotesen undersøges ved at lokalisere reder af vadefugle. Indholdet i rederne registreres og ved et senere besøg undersøges det, om æggene klækede, eller om de blev præderet. I givet fald vurderes arten af rovdyret ud fra mærker på æggene. Registreringerne af æg og andelen, der blev præderet, analyseres i relation til områder med menneskelig færdsel og til kontrolområder uden færdsel.
- Par der yngler nær områder med menneskelig færdsel, vil have en lavere ungeoverlevelse end par, der yngler i kontrolområder. Hypotesen undersøges ved at registrere antallet af ungeførende vadefuglepar. Disse par kortlægges igennem de første to uger efter klækningen, og deres overlevelse i denne periode beregnes. Resultatet sættes i relation til, om parrene har ynglet nær områder med menneskelig færdsel eller i et kontrolområde.

Effekten af miljøvenlige jordbrugsforanstaltninger (MVJ)

I forlængelse af fugleovervågningen i Tøndermarsken foretager DMU en effektudredning i forhold til den MVJ-ordning, der løbende er indført siden 2001 i det område, der betegnes de Ydre Koge. MVJ-ordningen har til hensigt at bevare en høj fugtighedsgrad på engene, men der er også andre elementer i ordningen, som kan tænkes at påvirke engfuglernes antal, f.eks. begrænsninger i græsningstryk og ændring af tidspunkt for slæt.

Hypotesen, der ønskes undersøgt, er:

MVJ-ordningen har en positiv effekt på de ynglende engfugles antal. Hypotesen undersøges ved at anvende optællings- og kortlægningsdata fra fugleovervågningsprogrammet (se kapitel 2.5). Der fokuseres i effektudredningen især på fire vadefuglearter (vibe, stor kobbersneppe, rødben og strandskade). Disse fugledata sammenholdes med oplysninger fra myndigheder og landmænd om driftsforhold samt DMU's egne indsamlinger vedr. fugtigheds- og driftsforhold på marker. Der foretages analyser på ca. 600 marker. Analyser foretages både som en undersøgelse over tid (før og efter

MVJ-ordningens iværksættelse) og som sammenligninger indenfor det enkelte år mellem forskellige drifts- og fugtighedsforhold. Analyser foretages endvidere på forskellige niveauer: a) Antal ynglende fugle i hele undersøgelsesområdet, b) forekomst på marker (til stede/ikke tilstede) i forhold til habitatparametre, og c) tæthed af ynglefugle på markniveau i forhold til habitatparametre.

2.7 Engfuglepleje

Engene og strandengene, hvor engrylen, brushanen, den store kobbersneppe og de andre mere almindelige vadefugle yngler, er kulturbetingede naturtyper. Det er den landbrugsmæssige udnyttelse til græsning, høslæt og rørskeer igennem århundreder, der har skabt og opretholdt engene, og det er derfor nødvendigt med en fortsat drift for at bevare de ynglende vadefugle, som er afhængige af engene.

Det er vigtigt at udarbejde en samlet plan for store sammenhængende engfuglelokaliteter, hvor alle elementer i den gode engfugleforvaltning indgår. Det samlede område skal fremstå som en varieret mosaik, hvor fuglene altid kan søge hen til delområder, hvor optimale forhold er repræsenteret. Nedenfor gennemgås en række af de elementer, som man på nuværende tidspunkt ved skal være tilstede for at opnå gode levesteder for engfugle.

Græsning

Den mest udbredte form for drift af enge og strandenge er græsning med kvæg. Fortsat græsning er stadig en af de bedste og mest nærliggende metoder til at bevare engene, forudsat at græsningstrykket holdes moderat. Som udgangspunkt bør græsningstrykket være 0,5-1,0 dyreenhed pr. ha, men der skal altid ske en tilpasning til de lokale forhold, da der kan være stor forskel på de forskellige engarealers græsproduktion, ligesom produktionen er meget ujævnt fordelt over sæsonen og meget afhængig af nedbørsmængderne.

Græsningsperioden bør ideelt set af hensyn til de ynglende fugle først starte omkring den 5. -10. juni, således at næsten alle reder er klækket og undgår at blive ødelagt ved nedtrampning af kreaturerne. Ved mere ekstensiv græsning kan udbindingen af kreaturer ske tidligere og ved mere intensiv græsning skal den ske senere (se tabel 1). Man kan også tilrettelægge græsningen efter delarealer, så udbinding af kreaturerne sker allerede i maj på de højest beliggende engarealer, kombineret med en friholdelse af de lavere arealer, således at man kan tilgodese både fuglelivet og en mere praktisk drift. I særligt fuglerige områder bør man dog undlade tidlig udbinding eller erstatte græsning med et senere høslæt. Generelt vil opdeling af større græsningsarealer i flere fæner muliggøre den fleksibilitet, der er nødvendig for at tilrettelægge naturplejen bedst muligt.

På store områder eller i egne med få kreaturer kan det være nødvendigt at etablere fælles græsning for at få tilstrækkeligt mange kreaturer til afgræsningen.

Hvis man ikke kan få kreaturer nok, kan man også overveje vintergræsning, fordi det kræver meget færre antal dyr (et helårsgræssende kreatur svarer til effekten af ca. fire sommergræssende kreaturer.) Vinterafgræsning vil i nogle

Table 1. De truede engfugles krav til yngleområdet. Undtagelsesvist yngler arterne under mere intensiv udnyttelse eller højere saltholdighed, men de anførte krav til yngleområde må overholdes ved en engfuglevenlig forvaltning. Fra Thorup (2003)

	Engryle	Brushane	Stor kobbersneppe
Fugtighed	Fugtige enge er en forudsætning for ynglen. Grundvandstand må højst være 10-30 cm under jordoverflade i maj og første halvdel af juni. Afvanding må ikke finde sted.	Fugtige enge er en forudsætning for ynglen. Grundvandstand må højst være 10-30 cm under jordoverflade i maj og første halvdel af juni. Afvanding må ikke finde sted.	Fugtige enge er en forudsætning for ynglen. Grundvandstand må højst være 30 cm under jordoverflade i maj.
Struktur	Afhængig af strukturer i engen med pander og loer, der tørrer gradvist ud i slutningen af maj-juni.	Afhængig af strukturer i engen med pander og loer, der tørrer gradvist ud i slutningen af maj-juni.	Ingen krav
Gødskning	Sårbar over for gødskning, der bør undgås.	Meget sårbar over for gødskning, der ikke må finde sted.	Tolererer moderat gødskning, op til 50-100 kg N/ha/år.
Græsning ¹	Kreaturer eller heste. Tidligste udsætning 25. maj ved 1 ungkreatur/ha eller 5. juni ved 2. ungkreaturer/ha.	Kreaturer eller heste. Tidligste udsætning 28. maj ved 1 ungkreatur/ha eller 5. juni ved 2 ungkreaturer/ha.	Kreaturer eller heste. Tidligste udsætning 15. maj ved 1 ungkreatur/ha eller 25. maj ved 2 ungkreaturer/ ha.
Høslæt ²	Tidligste høslæt dato 15. juli.	Tidligste høslæt dato 15. juli.	Gødskede enge: tidligste høslæt dato 20. juni Ugødskede enge: tidligste høslæt dato 25. juni.
Salt	Tåler i hvert fald op til 10 promille salt i engenes pande- og losystemer.	Meget sårbar over for salt, allerede ved saltpromiller på omkring 5 i engenes vand-systemer ophører arten med ynglen.	Tåler i hvert fald op til 10 promille salt i engenes pande- og losystemer.
Vegetationshøjde i redehabitat	Rede placeres i 5-15 cm høj vegetation med godt udsyn.	Rede placeres i 10-20 cm høj og ikke for tæt vegetation, med noget udsyn.	Rede placeres i 5-15 cm høj vegetation med godt udsyn.
Vegetationshøjde i ungeføringshabitat	Ungerne føres i lav, åben vegetation af 2-20 cm's højde.	Ungerne føres i ret lav, åben vegetation af 10-20 cm's højde.	Små unger føres til de er 2-3 uger gamle i relativt åben, ret høj vegetation af 15-30 cm's højde.
Minimal udnyttelse	Græsning og/eller slåning nødvendig, for at krav til vegetationshøjde og struktur kan opretholdes.	Kan yngle i fugtig, langsom-voksende brak, men normalt er græsning og/eller slåning nødvendig, for at krav til vegetationshøjde og struktur kan opretholdes.	Græsning og/eller slåning nødvendig, for at vegetationshøjde og struktur kan opretholdes.

¹ Beregnet ud fra at højst 25 % af artens reder må gå tabt pga. nedtrampning.² Beregnet ud fra at højst 20 % af artens unger må gå tabt pga. slåning.

tilfælde være umulig på grund af for høj vandstand, men hvis arealerne kan kombineres med højtliggende arealer, kan udnyttelsen ske længst muligt.

Kombineret græsning med f.eks. både kreaturer og heste kan give en bedre vegetationsstruktur. I områder med opvækst af vedplanter kan en kortvarig afgræsning med høj dyretæthed tidligt forår eller efterår reducere tilgroningen. Geder kan evt. anvendes kortvarigt eller i mindre antal i fåreflokke.

Høslæt

Høslæt er en god og fleksibel plejemetode. Høslæt med grønt-høster, slåmaskine, slagleklipper m.v. kan gennemføres med et minimum af forstyrrelser for engens ynglefugle, såfremt slættet foretages tilstrækkeligt sent. Høet vil, afhængigt af kvalitet og efterspørgsel, kunne anvendes til foder, græspiller eller lignende. Høslæt vil dog give en mere ensartet vegetation end græsning. F.eks. vil der ikke komme de tuer af højere græs omkring kokasser og andet, hvor flere arter af vade-fugle foretrækker at placere deres rede. Tidspunktet for første høslæt er meget vigtigt og varierer fra art til art (se tabel 1).

Kombination af græsning og høslæt

På større arealer vil forskellige kombinationsmuligheder af driftsformer være tilstede. Det vil ofte være at foretrække, at der ikke sker udbinding af kreaturer i maj-juni måned, så ynglefuglenes æg kan klækkes uden risiko for nedtrampning. Herefter kan høslæt ske i juli måned efterfulgt af græsning eller endnu et høslæt. Et sent høslæt bør ideelt set foretages så sent på efteråret som muligt, så engene står med kort vegetation om foråret når engfuglene ankommer. På jævne og mere tørre dele af engen kan høslæt evt. praktiseres alene uden græsning. En mosaik af forskellige driftsformer vil ofte tilgode flest forskellige fuglearter, og det er derfor en fordel med så store sammenhængende engarealer som muligt.

Afbrænding

Nogle arealer kan være i tilgroning med høj græs- eller urtevegetation. Sådanne steder kan det overvejes at bruge afbrænding af vegetationen.

Mosaik

Det er en fordel for engfuglene med mosaik. Mosaikken kan fremskaffes ved at sørge for en mere naturlig vegetation, forskellige plejemetoder såsom høslæt, græsning og kombination af disse, samt forskellig vegetationshøjde (se tabel 1).

Terrænoverflade

Engfuglene har brug for struktur i terrænoverfladen til deres redeplacering, for at få det rette fødeudbud m.m. Man skal derfor i engfugleplejen sørge for at bevare stukturer som engmyretuer, pander og loer, småsøer, vandhuller og ujævnheder fra naturlig oversvømmelse. Findes der ikke naturlige ujævnheder i terrænet kan de genskabes.

Fremme af det naturlige planteliv og dyreliv

Den naturlige engflora med langsom vækst, større mosaik

og større struktur opfylder engfuglenes krav i højere grad end mere kulturbetinget og ensformig vegetation. Derfor bør engfuglearealerne ikke drænes, udgrøftes, gødskes, sprøjtes eller kalkes, da det vil forringe forholdene for det naturlige planteliv. Der bør heller ikke foretages jordbehandling eller udsåning af kulturgræsser, da det også forringer forholdene for det naturlige plante- og dyreliv, herunder forholdene for de fleste af fuglene.

Blåt bånd

Det blå bånd er en betegnelse for det græssede randområde mellem engen og det åbne vand. Engfuglenes unger skal have fri adgang til en sådan randzone, hvor de kan søge føde. På engenes fugtigere og mere ujævne dele vil høslæt ofte ikke være muligt, og randzonen ud mod åbne vandflader vil typisk gro til med tagrør og strandkogleaks. Sådanne steder vil græsning være nødvendig.

Fugtighed

Engfuglene er afhængige af fugtige engarealer, hvor de bl.a. kan søge føde. Grøfter og dræn udtørre mange steder engene og afvander helt eller delvis småsøer og vandhuller. Ofte er der tale om tidligere, mere eller mindre vellykkede forsøg på afvanding med henblik på opdyrkning. Drænene kan let sløjfes eller blokeres med begrænsede driftsøkonomiske konsekvenser. Genskabelse af engenes naturlige fugtighed og af mindre søer giver området øget naturindhold. Engarealernes vandstand kan også reguleres ved hjælp af stignbord eller stemmebrædder, der evt. kan placeres i gamle grøfter.

Forvaltning af prædatorer

Engfuglene trives kun i åbne arealer. Her kan prædatorer opdages i tide, og krager og tårnfalk m. fl. har ikke mulighed for at bruge træer og buske til udkiksposter efter æg og unger. Nogle engarealer gror til med buske og træer, f.eks. pil og birk, og det vil i sådanne tilfælde være nødvendigt at foretage en konsekvent rydning af al opvækst, hvis arealet skal have betydning for ynglende engfugle. Eventuelle redekasser til tårnfalk skal fjernes inden for 1 km afstand fra engfuglelokaliteterne. Et meget vigtigt indsatsområde er forhindring af ræveprædation på engfuglene. Denne prædation bør bekæmpes på alle engfuglelokaliteterne (bortset fra Læsø og Saltholm) ved hjælp af bl.a. etablering af prædatorspærrer på broer, der fører ud til yngleøer samt ved anlæggelse af kunstgrave med henblik på regulering af rævebestanden.

2.8 De 25 vigtigste engfuglelokaliteter i Danmark

I rapporten "Truede engfugle" gennemgås de vigtigste 17 nuværende engfuglelokaliteter og 8 tidligere vigtige engfuglelokaliteter. For at sikre og fremme de truede engfugle som engryle, brushane og stor kobbersneppe konkluderer rapporten, at det er i disse 25 lokaliteter, der først og fremmest skal gøres en indsats. Handlingsplanen tager derfor udgangspunkt i disse lokaliteter, men vurderer også om der vil være behov for at inddrage flere lokaliteter.

Kort over beliggenheden af Danmarks 25 vigtigste engfuglelokaliteter

1. Tipperne	14. Vesløs og Arup Vejler
2. Bygholm Vejle	15. Nyord
3. Agger Tange	16. Ballummarsken
4. Harboøre Tange	17. Ulvedybet
5. Værnengene	18. Astrup og Ballum forlande
6. Mandø koge	19. Fanø Grønningen
7. Saltholm	20. Halk Nor og Bankel Sø
8. Rømø Nørreland	21. Juvre og Toftum Enge
9. Tøndermarskens ydre koge	22. Ribemarsken og Vilslev Enge
10. Læsø syd	23. Skallingen
11. Rømø Sønderland	24. Varde Ådal
12. Margrethe-Kog	25. Vestamager
13. Bøvling Fjord og Holmen	

3. Handlingsplanen

3.1 Målsætning

Handlingsplanens overordnede målsætning er ved god engfugleforvaltning at sikre optimale levevilkår for engryle, brushane og stor kobbersneppe, således at levedygtige bestande sikres og øges fremover for disse tre arter og dermed for de øvrige engfuglearter.

For at opnå dette mål vil indsatsen for engfugle i første omgang skulle ske på de 25 vigtigste engfuglelokaliteter i Danmark. En koncentreret indsats i disse områder skønnes at kunne ophjælpe de lokale bestande til et niveau, så engfuglene herfra med tiden kan spredes til andre lokaliteter, heriblandt nyligt genoprettede engområder.

Forvaltningsplanens mål skal således bidrage til:

- At gennemføre bevaringsmålsætningen for de internationale naturbeskyttelsesområder om at sikre og genoprette en gunstig bevaringsstatus for de arter og naturtyper, områderne er udpegede for.
- At fremme lodsejeres og myndigheders forståelse for at øge engfuglebestandene og give dem konkret viden om engfuglepleje, så en konkret indsats kan gennemføres.
- At formidle viden om engfuglene til befolkningen og sikre muligheder for at opleve engfugle.

3.2 Aktiviteter

Se tabel 2 med oversigt over aktiviteter på næste side.

3.2.1 Tiltag og enkeltplaner for de 25 områder

- Alle kendte behov og forslag til forbedring af engfuglelokaliteterne gennemføres hurtigst muligt. Det gælder både for arealer tilhørende Skov- og Naturstyrelsen og arealer, der administreres af styrelsen. Der foreligger allerede flere rapporter med konkrete forslag til forbedret forvaltning.
- SNS udarbejder detaljeret forvaltningsplan/driftsplan for de områder, styrelsen selv ejer. For andre statsejede arealer optager SNS forhandlinger om udarbejdelse af forvaltningsplaner. Planerne udarbejdes i lighed med Harboøre Tange (se bilag 1), således at man får en helhedsplan for områderne, hvor der er indarbejdet alle elementer i god engfugleforvaltning (afsnit 2.7). I planerne indarbejdes en formidlingsdel, hvor mulighederne for etablering af stier og fugletårne vurderes, således at befolkningen kan opleve engfuglene og deres levesteder. Endvidere planlægges naturture, hvor det ikke forstyrrer engfuglene væsentligt. For alle områder konsekvensvurderes forslagene i forhold til NATURA 2000-udpegningsgrundlaget.
- For de privatejede arealer indsamler amterne teknisk-faglige oplysninger, bl.a. om de vigtigste delområder for ynglende engryle, brushane og stor kobbersneppe, der

er nødvendige for at indlede møder med lodsejerne og relevante interesseorganisationer som f.eks. landbrugsorganisationer og jagtforeninger. Lodsejerne involveres i de planer, der foreslås udarbejdet i stil med dem for de statsejede arealer.

- Når de nyeste data foreligger fra NOVANA og Caretaker-projektet vurderes det sammen med eksisterende data, om det vil være relevant at inddrage yderligere lokaliteter i handlingsplanen. Det beslutes i løbet af 2005.

3.2.2 LIFE

- Det er ved at blive undersøgt, om det er muligt at udarbejde et LIFE-projekt omfattende de vigtigste engfuglelokaliteter i Danmark til ansøgning i oktober 2005.
- SNS undersøger mulighederne for at indkøbe specielle høslætmaskiner til stordrift af engfuglelokaliteter.

3.2.3 Midler til forvaltning

- Amterne og statsskovdistrikterne iværksætter i 2005/2006 et opsøgende arbejde med henblik på at få et større antal MVJ-aftaler igennem i de enkelte engfugleområder.
- Amterne sørger for, at samtlige 25 engfuglelokaliteter udpeges som SFL-område senest i 2005. Alle de 25 lokaliteter er Natura 2000-områder.
- Skov- og Naturstyrelsen vil i forbindelse med revision af landdistriktsprogrammet arbejde for at MVJ-ordningerne skræddersyes til engfuglepleje. Især skal der sørges for muligheder mht. høslættidspunkter, udbindingstidspunkter, øget fugtighed, fællesgræsning, og 20-årige aftaler.
- Skov- og Naturstyrelsen vil arbejde på at sikre de nødvendige naturforvaltningsmidler til engfuglelokaliteter.
- Statsskovdistrikterne samarbejder med Direktoratet for FødevareErhverv om jordfordeling med hensyn til at få etableret større sammenhængende kerneområder for engfugle, hvor en optimal engfugleforvaltning kan gennemføres. Ved jordfordeling kan der opnås en bedre samlet forvaltning, dels fordi der kan etableres større sammenhængende engfuglelokaliteter og dels fordi den meget specialiserede forvaltning både med hensyn til naturgenopretning og pleje kan blive lettere at gennemføre, hvis arealerne er offentlig ejet. Sådanne områder vil samtidig kunne fungere som demonstrationsprojekter for de øvrige privatejede arealer i området.

3.2.4 Øget beskyttelse

- I 2004-05 opdateres hele udpegningsgrundlaget for de eksisterende fuglebeskyttelsesområder, således at brushane og engryle også indgår i udpegningsgrundlaget. Der foretages som opfølgning på denne ajourføring en vurdering

Tabel 2. Oversigt over aktiviteter i handlingsplanen.

Handling	Verifikation	Ansvarlig	Forudsætning
1. Gennemføre kendte behov og forslag til forbedring af engfuglelokaliteter på Skov- og Naturstyrelsens egne arealer.	Samarbejde med DOF etableret. Aktiviteterne er gennemført inden 2007.	Skov- og Naturstyrelsen.	At de fornødne ressourcer er til rådighed.
2. Udarbejde forvaltningsplaner til forbedring af engfuglelokaliteterne på Skov- og Naturstyrelsens egne arealer.	Samarbejde med DOF etableret. Planerne er udarbejdet i 2005 og gennemført om muligt i 2006.	Skov- og Naturstyrelsen.	At de fornødne ressourcer er til rådighed.
3. Samarbejde med bl.a. Direktoratet for FødevareErhverv og Kystdirektoratet om at udarbejde forvaltningsplaner til forbedring af engfuglelokaliteterne på deres arealer.	Planerne er udarbejdet i 2005 og gennemført om muligt i 2006.	Skov- og Naturstyrelsen.	At de fornødne ressourcer er til rådighed.
4. Vurdere om indsatsen for engfugle skal udvides til flere lokaliteter udover de 25 ud fra de nyeste overvågningsresultater fra NOVANA..	Det er vurderet om der skal gøres en indsats på andre lokaliteter udover de 25 i 2005.	Arbejdsgruppen for engfugle.	At data er tilgængelige.
5. Indsamling af teknisk/faglige data og møder med lodsejerne på private arealer.	Møder er afholdt i 2005.	Amterne.	At de fornødne ressourcer er tilgængelige.
6. Udarbejde en fælles LIFE-ansøgning for de vigtigste engfuglelokaliteter i Danmark.	LIFE-ansøgning afsendt til EU i okt. 2005.	Skov- og Naturstyrelsen.	At der samlet er en projektmasse, som vurderes at have en rimelig chance for medfinansiering, samt at de fornødne ressourcer til rådighed.
7. At der arbejdes på at sikre de nødvendige naturgenopretningsmidler til engfuglelokaliteter.	Ramme er afsat til naturgenopretning af engfuglelokaliteter i 2004-2006.	Skov- og Naturstyrelsen.	At der er de fornødne ressourcer til rådighed.
At sikre at samtlige 25 engfuglelokaliteter udpeges som SFL-områder.	25 lokaliteter er udpeget som SFL-områder.	Amterne.	
At foretage opsøgende arbejde med henblik på at indgå flere MVJ-aftaler i engfuglelokaliteterne.	Flere MVJ-aftaler er indgået.	Amterne.	At der er de fornødne ressourcer til rådighed.
At der arbejdes på at MVJ-ordninger tilpasses plejen af engfuglelokaliteterne (Landdistriktprogrammet).	MVJ tilpasningen vedtaget i EU og Fødevareministeriet i 2004/2005.	Skov- og Naturstyrelsen.	
At opkøbe jord til kerneområder for engfugle og samarbejde med Direktoratet for FødevareErhverv om jordfordeling mht. at få etableret større sammenhængende kerneområder for engfugle, hvor en optimal engfugleforvaltning kan gennemføres. Områderne vil samtidig fungere som demonstrationsprojekter.	At XX antal ha jord er byttet til gavn for engfuglelokaliteterne inden 2007.	Skov- og Naturstyrelsen.	At der er offentligt ejede arealer, som kan indgå i en jordfordeling, at private lodsejere er interesserede i jordfordeling, og at de nødvendige naturforvaltningsmidler er til rådighed.

Handling	Verifikation	Ansvarlig	Forudsætning
8. Vurdere om engfuglene er tilstrækkeligt beskyttede i forhold til de eksisterende fuglebeskyttelsesområder og reservater eller om der skal etableres nye. Vurdere status for stor kobbersnepe.	Vurderingen er foretaget inden 2007. Status vurderet inden 2005.	Skov- og Naturstyrelsen. Skov- og Naturstyrelsen.	At data er til rådighed.
9. Samarbejde etableret mellem relevante myndigheder og interesse organisationer.	Videreførelse af arbejdsgruppen 2004-2009.	Skov- og Naturstyrelsen og DOF.	
10. Udarbejde information om god engfugleforvaltning. Informationsmøder med landbrugskonsulenter.	Folder udarbejdet. Information gjort tilgængelig på internet. Oprettelse af speciel SNS hjemmeside om engfugle. Stier og fugletårne etableret. Ekskursioner gennemført. Artikler skrevet. Alt inden 2007. Møder afholdes, når nye landbrugsstøtteordninger er vedtaget.	Skov- og Naturstyrelsen og DOF f.eks. i samarbejde med landbrugsforeninger og amterne. Skov- og Naturstyrelsen og DOF samt amterne.	At de fornødne ressourcer er til rådighed.
11. Gennemføre overvågning via det eksisterende NOVANA-program og DOF's Caretaker-projekt.	Gennemførte og afrapporterede overvågningsprogrammer.	DMU, DOF m.fl..	
12. Gennemføre forskningsprojekter.	Gennemførte og afrapporterede forskningsprojekter.	DMU m.fl..	At de fornødne ressourcer er til rådighed.

Klyde

Brushane

Rødben

af, om engryle og brushane er tilstrækkelig beskyttet i de eksisterende reservater og fuglebeskyttelsesområder, eller om der er behov for oprettelse af nye beskyttelsesområder og foranstaltninger for at beskytte arterne tilstrækkeligt.

- BirdLife International anvender forekomst af stor kobbersnepe som et af udpegningskriterierne for IBA-områder (Important Bird Areas) internationalt. SNS undersøger den seneste status for stor kobbersnepe, og om der på baggrund heraf er basis for, at arten hører hjemme på Fuglebeskyttelsesdirektivets bilag 1. Hvis arten hører hjemme på bilag 1, arbejdes der for at få arten optaget på bilaget.

3.2.5 Arbejdsgruppe

- Til løbende at følge, evaluere og revidere gennemførelsen af handlingsplanen videreføres arbejdsgruppen for engfugle bestående af SNS, DOF, de berørte distrikter, amter, DMU, og landbruget (DFFE, landbrugskonsulenter eller flere). Arbejdsgruppen skal endvidere udveksle gode erfaringer og ideer om den bedste engfugleforvaltning.

3.2.6 Information

- SNS opretter en speciel engfuglehjemmeside med links til de gældende landbrugsstøtteordninger m.v.
- Handlingsplanen offentliggøres på SNS's hjemmeside.
- DOF leverer en god præsentation af handlingsplanen på sin hjemmeside og linker til selve planen på SNS's hjemmeside.
- DOF gør den eksisterende/nyeste viden om engfugle tilgængelig på Internettet.
- SNS udarbejder en pjeces og plakat/informationstavle om engfugle til brug ved lodsejermøder om MVJ-aftaler, til opstilling på lokaliteterne m.v. Hvilke truede fuglearter er det, hvad er god engfugleforvaltning, og hvordan sikrer man og øger man bestanden via driften. Angivelse af økonomiske tilskudsmuligheder. DOF og landbruget bidrager til pjecen og plakaten/informationstavlen.
- SNS inviterer landbrugskonsulenter til møder om god engfugleforvaltning eller holder indlæg på konsulentmøderne. Bl.a. DOF kan også holde indlæg på konsulentmøderne.
- SNS og DOF udarbejder artikler til fagblade f.eks. ud fra gennemførte engfugleprojekter – succes historier. DOF står for en artikel om året i foreløbigt to år frem.

3.2.7 Overvågning

- NOVANA gennemfører overvågning af engryle og brushane hvert 3. år over hele landet såvel i som uden for fuglebeskyttelsesområder. Første overvågning har fundet sted i 2004.
- Som led i det trilaterale Vadehavssamarbejde overvåger DMU stor kobbersnepe, engryle og brushane og de andre engfuglearter hvert 5. år i Vadehavsområdet. Næste

gang i 2006. I særlige kontrolområder overvåges de hvert år.

- Det vurderes, at den nuværende NOVANA-overvågning kun giver et tilstrækkeligt grundlag til at vurdere engrylens og brushanens status på landsplan. På lokalitetsniveau vil der være behov for flere og årlige optællinger for at kunne få en status for den enkelte lokalitets værdi som ynglested for arterne og for at vurdere effekten af de tiltag, der vil blive iværksat. Engrylen bør overvåges 2 gange i ynglesæsonen og brushanen 4 gange. DOF vil så vidt muligt udpege en caretaker for hvert af de 25 engfugleområder. Caretakeren overvåger områderne årligt i perioden 2004-08. Caretakeren vil især overvåge ynglebestanden af engryle, brushane og såvidt muligt stor kobbersnepe.
- I LIFE indbygges effektovervågning.

3.2.8 Forskning

I forbindelse med fremtidig engfugleforvaltning vil der være behov for at få belyst en række forskellige aspekter om forvaltning af engfugle.

- På baggrund af DMU's igangværende aktiviteter i Tøndermarsken overvejes løbende nærmere undersøgelse af forskellige faktorer, som for indeværende ikke belyses i detaljer, eksempelvis prædation på vadefuglene.
- Det undersøges, hvilke faktorer der gør, at Rømø Nørreland er en af de bedste engfuglelokaliteter i Danmark og huser en stor diversitet af arter.
- Undersøgelse af effekterne af vintergræsning, f.eks. på Saltholm.
- Undersøgelse af effekten af salinitet m.v. på Nyord.

3.3 Status og fremtid for de 25 vigtigste engfuglelokaliteter

Lokaliteterne er beskrevet i prioriteret rækkefølge, således at de vigtigste engfuglelokaliteter kommer først.

3.3.1 Tipperne

Beskrivelse af området

Tipperhalvøen ligger i sydenden af Ringkøbing Fjord. Tipperne er et ungt landskab, der blot er nogle få hundrede år gammelt. Det er opstået ved aflejring af sand og klæg øst for Holmslands klittange. Reservatet Tippernes landareal er på 700 ha, hvoraf 545 ha er eng. Omkring 1970 var området under tilgroning. Siden midt i 1970'erne er engene blevet kreaturgræsset, og siden 1984 er der taget regelmæssigt høslæt, i nogle områder årligt, i de øvrige mindst hvert 3. år. De lavtliggende enge oversvømmes med jævne mellemrum af fjordvand; før 1995 især om vinteren af vand med meget lav saltholdighed (1-4 promille salt), efter 1995 året rundt af vand med op til 12 promille salt.

Ejerstatus

Området er ejet af Skov- og Naturstyrelsen.

Status for engfugle

Engryle: 1970: 7 par (1972), 1986: 105 par, 2002: 70 par, 2004: 53 par. De seneste fem sæsoner har bestanden været på ca. 50-80 par, mens der i perioden 1986-97 var mellem 100 og 125 par, dog med to meget store år: 1988 med 142 par og 1991 med 150 par. Omkring 1990 husede Tipperne ca. 15 % af den danske bestand og 8 % af den samlede bestand af engryler ('bal-tiske ryler'). I 2002 var de tilsvarende tal hhv. 20 % og 5 %.

Brushane: 1970: 57 hunner (1972), 1986: 288 hunner, 2002: 60 hunner, 2004: 57 hunner. Siden 1996 er bestanden af ynglende hunner af brushane vurderet til mellem 45 og 95, mens der ved optællingerne er fundet mellem 8 og 59. Mellem 1986 og 1995 var der en meget stor bestand af ynglende brushøns svingende mellem 180 og 325 ynglehunner. Før 1986 havde en noget mindre bestand været i konstant stigning fra 1974 til 1985. Flest i denne periode var der i det våde forår 1983 med 151 ynglehunner. I 1972 havde Tipperne den næststørste bestand i Danmark, mens reservatet har været landets vigtigste ynglested for brushane siden 1977.

Stor kobbersnepe: 1970: 37 par (1972), 1986: 127 par, 2002: 90 par, 2004: 77 par. De seneste tre år har der ynglet ca. 80-100 par store kobbersnepper, mens der næsten alle årene 1986-99 var over 125 par, og i de bedste år 1990 og 1991 hhv. 187 og 184 par. Fra 1988 til 1995 var Tipperne Danmarks vigtigste lokalitet for arten, og omkring 1990 husede reservatet ca. 20 % af landets bestand. Trods de seneste års tilbagegang har Tipperne stadigvæk den næststørste bestand i Danmark.

Områdets beskyttelse

Området er omfattet af naturreservat (Bekendtgørelse nr. 3 af 2. januar om fredning og vildtreservat i Ringkøbing Fjord), i området Tipperne er jagt og færdsel forbudt. Endvidere er området udpeget som fuglebeskyttelsesområde (del af nr. 43 Ringkøbing Fjord), habitatområde (del af nr. 62 Ringkøbing Fjord) og Ramsar-område (del af nr. 2 Ringkøbing Fjord).

Områdeordninger/arealanvendelse

Udpeges som SFL-område. Græsning/høslæt.

Overvågning

Alle ynglende engfugle optælles hvert år af DMU efter et standardiseret optællingsprogram, ligesom der siden 1986 systematisk er indsamlet data om vadefuglenes klæknings-succes.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

Siden 1984 har forvaltningen af engene været rigtig god for engfuglene.

Et system med stemmeværker i de vigtigste grøfter blev færdiggjort i 2003. Systemet holdes som udgangspunkt lukket hele året. Under ekstreme vandstuvninger omkring Tippervejen eller i tilfælde af oversvømmelse med meget salt-holdigt vand på engene kan stigbordene hæves efter behov.

Forvaltningen af vandstand og saltholdighed i Ringkøbing Fjord har siden vinteren 1995 taget ringe hensyn til Tippeternes ynglefugle, og saltpåvirkning af engene og høj vandstand i fjorden gennem yngletiden har formentlig haft negativ betydning for bestandsstørrelse og ynglesucces for nogle arter.

Prædation af engfuglenes reder nåede i perioden 1996-2001 et omfang, der medførte at kun få flyvefærdige unger blev produceret. Rørhøg var den vigtigste prædator, men mink har muligvis fået større og større betydning. Endelig kendes rævens præcise bidrag til prædationen ikke.

Mink kan med fordel bekæmpes mere intensivt og systematisk. Anvendelse af fælder til levende fangst er meget ressourcekrævende. En tilladelse til anvendelse af slå-ihjel-fælder kunne bidrage til en løsning af problemet.

Igangværende aktiviteter

Afgræsningstryk og hegnsætning mv. drøftes på årlige kontaktmøder mellem Danmarks Miljøundersøgelser og Oxbøl Statsskovdistrikt. Observatørerne på feltstationen deltager i disse møder. Referater fra disse møder fungerer som en "rullende" plejeplan for området.

Fremtidig indsats i området

Mål:

Der skal i videst muligt omfang opretholdes eller skabes et gunstigt miljø for ynglende og fouragerende strandengsfugle. De overvejende lavtliggende arealer skal så vidt muligt fremtræde med en lav vegetation, med frie bredzoner, i samspil med åbent vand. Engene skal fremstå så våde som muligt med optimal tilbageholdelse af regnvand, så saliniteten på engene holdes så lav som muligt. Ræv og mink reguleres.

Handling:

- Videreførelse af den rullende plejeplan.
- Videreførelse af pleje med en kombination af høslæt og kreaturafgræsning.
- Vandstanden på Tipperne styres i det omfang, det er muligt, med henblik på at tilbageholde ferskvand i perioden februar-juni.
- Fældefangst af mink gennemføres, når distriktet har ansatte bosiddende på feltstationen.
- Der anlægges kunstgrave for at lette reguleringen af ræve.
- Der etableres hegn og vandingssteder til kreaturer med henblik på at etablere kystbræmmefenner med det formål at forhindre en høj kystbræmmevegetation.

3.3.2 Bygholm Vejle

Beskrivelse af området

Området deles normalt af det tværgående Krap-dige op i Bygholm Nord (der fortrinsvis består af rørskov og derfor er uinteressant for ynglende vadefugle), Bygholm Syd og Glombak (hvoraf de nordligste 2/3 er tæt rørskov og derfor også uden interesse for ynglende vadefugle). Glombak er ved et dige totalt adskilt fra vandstandsforholdene i Bygholm Syd. Hele området er et gammelt opgivet afvandingprojekt. Bygholm Syd på ca. 720 ha og den sydlige del af Glombak på ca. 28 ha udgøres af brakvandsenge. Især området nær central-

slusen på Bygholm Syd kan være påvirket af indtrængende saltvand fra Limfjorden. Hele Bygholm Syd og den sydlige del af Glombak afgræsses med kreaturer, men der er problemer med opvækst af tagrør.

Ejerstatus

Området ejes og drives af Aage V. Jensens Fonde i samråd med Vejlernes Naturråd.

Status for engfugle

Antallet af ynglende engfugle har været meget svingende gennem de seneste 15 år. Især bestanden af brushane svinger meget, idet den enkelte år formentlig slet ikke har ynglet i området. Efter et fald fra ca. 130 par sidst i 1980'erne ligger bestanden af engryle nu nogenlunde konstant i nærheden af 60 par, mens antallet af ynglende brushaner og stor kobbersnepe er svagt stigende med hhv. ca. 40 par og ca. 200 par i 2003.

Områdets beskyttelse

Hele Bygholm Vejle er omfattet af fuglebeskyttelsesområde nr. 20 Østlige Vejler, habitatområde nr. 16 Løgstør Bredning, Vejlerne m.v. og Ramsarområde nr. 6 Vejlerne, Løgstør Bredning m.v. Området er desuden udpeget som naturreservat ved en statsministeriel bekendtgørelse fra 1960.

Områdeordninger/arealanvendelse

Hele Bygholm Syd er udpeget som SFL-område, og der er indgået 20-årig MVJ-aftale på den del af Bygholm Syd, der ligger i Viborg Amt (160 ha), og på engarealerne syd for Glombak. Aftalerne er indgået i 2002.

Overvågning

Bygholm Vejle har, indtil Vejlernes feltstation blev lukket den 1. december 2003, indgået i stationens overvågningsprogram. Dvs. der er både talt ynglefugle og rastende trækfugle. Fremover vil Bygholm Syd indgå i NOVANA overvågningsprogrammet, således at i alt fald engryle og brushane optælles hver 3. år fremover. Optællingsmetoden er dog væsentlig mere ekstensiv end stationens tidligere tællinger og vil således ikke umiddelbart kunne sammenlignes med tal herfra. DOF's caretaker projekt vil muligvis kunne supplere med yderligere tal på ynglefugle de år, hvor amtet ikke optæller. I 2004 har Viborg og Nordjyllands Amter optalt ynglende engryler og brushøns på Bygholm Syd. Resultat har været meget nedslående, idet der kun er fundet 10-18 par engryler og 10-26 par brushøns i området i 2004. Det dårlige resultat kan formentlig tilskrives metodeproblemer, og at engene var meget tørre i yngletiden, så der derfor har været frit spil for især ræve. Endvidere er den nordvestlige halvdel af Bygholm Syd under tilgroning med tagrør.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

Forekomsten af ferskvand på engene i det tidlige forår er helt afgørende vigtig for forekomsten af ynglende vadefugle. Samtidig er det væsentligt, at vegetationen er lav især først på sæsonen. Dvs. det er vigtigt, at området græsses helt i bund om efteråret, inden kreaturerne tages hjem. Tilsvarende

er det vigtigt, at afgræsningen starter så sent som muligt om foråret for at sikre en vis vegetationshøjde til unger af primært brushane og stor kobbersnepe. I tørre perioder kan det være nødvendigt at indtage vand til Bygholm Syd fra Østre Landkanal for at undgå fuldstændig udtørring af engene. Problemet er dog, at dette vand er meget næringsrigt og derfor øger bl.a. tagrørens vækstpotentiale.

Igangværende aktiviteter

Aage V. Jensens Fonde er i gang med at udarbejde en forvaltningsplan for området. Indholdet kendes endnu ikke. Siden 1994 er det efter indstilling fra det lokale Naturråd tilstræbt at holde en vandstand i Bygholm Syd på højere end 0,15 DNN (i perioden 1. marts til ca. 1. august). Dette sker dels ved stem i afløbet i Centralslusen, dels ved (fra 1995) i tørre perioder at indtage vand fra Østre landkanal. Inden 1994 tilstræbtes en vandstand på -0,15 pr. 1. april, og vandstanden faldt ofte kritisk i maj-juni. Amterne er i samarbejde med fonden i gang med at undersøge mulighederne for at hæve vandstanden i Glombak. Fonden satser på et LIFE-projekt i 2005.

Fremtidig indsats i området

Mål:

At sikre den nuværende engfuglebestand og om muligt at lave området endnu bedre for ynglefuglene. Der skal ske en forøgelse af græsningstrykket, der i 2004 var lavere end i flere år, om fornødent kombineret med slåning for at holde opvæksten af tagrør i ave.

Handling:

- Fonden færdiggør en forvaltningsplan for området.
- En LIFE ansøgning fremsendes i okt. 2005, muligvis hævelse af vandstanden i dele af området.

3.3.3 Agger Tange

Beskrivelse af området

Agger Tange omfatter et areal på i alt ca. 850 ha fordelt på ca. 350 ha laguner, 300 ha afgræssede strandenge og ca. 200 ha klit, krat- og tagrørsområder.

Ejerstatus

Området ejes af Trafikministeriet, Kystdirektoratet. Forvaltning af området sker med rådgivning fra Skov- og Naturstyrelsen.

Områdets beskyttelse

Området er omfattet af fuglebeskyttelsesområde nr. 23 Agger Tange samt Ramsarområde nr. 5 Nissum Bredning med Harboøre og Agger Tanger samt del af habitatområde nr. 28 Agger Tange. Herudover er Agger Tange fredet ved bekendtgørelse som natur- og vildtreservat.

Status for engfugle

Siden 1996, hvor Agger Tange fik reservatstatus, har Thy Statskovdistrikt foretaget visse ændringer i afgræsningen af strandengene. Bl.a. er kreaturhegn visse steder ført ud i "den

store" lagune, og de står således ude i vandet. Herved er det lykkedes at få afgræsset den tagrørsbevoksning, der stod som en barriere mellem engen og vådområdet. Græsningsstrykket har i samme periode været stigende. Om det er det stigende græsningsstryk eller åbningen af engen ud til lagunen, der er skyld i en stigning i antallet af ynglende engryle og stor kobbersneppe, er svært at sige. Græsningsstrykket er tilsyneladende blevet for stort for brushanen, der er gået tilbage i samme periode, hvor engryle og stor kobbersneppe havde fremgang.

Der er følgende status for engryle, stor kobbersneppe og brushane. Antal par:

Engryle

1999: 24 par, 2001: 38 par, 2002: 34 par, 2003: 41 par

Stor kobbersneppe

1999: 17 par, 2001: 26 par, 2002: 48 par, 2003: 39 par

Brushane

1999: 6 par, 2001: 3 par, 2002: 1 par, 2003: 1 par

Områdeordninger/arealanvendelse

Ca. 300 ha kreaturgræsses, og der vil i fremtiden kunne søges MB-støtte samt hektarstøtte (vedvarende græs) til området. I 2003 er der etableret to nye kreaturhegn på hver ca. 20 ha. Hegnene står som "et hegn i hegn", og skal forhindre kreaturerne i at afgræsse disse områder før efter 20. juli, hvor hegnene bliver åbnet. Distriktet håber derved at tilgodese ynglende brushane, idet disse to områder fremover vil fremstå med en lidt højere vegetation i yngletiden.

Jagten på Agger Tange er med visse begrænsninger udlejet til Agger Jagtforening.

Overvågning

Siden reservatoprettelsen i 1996 har Thy Statsskovdistrikt, med få års undtagelser, foretaget ynglefugletællinger på tangen. DMU har i årene op til og efter reservatoprettelsen foretaget tællinger af rastende vandfugle. Fremover vil området indgå i NOVANA's overvågningsprogram. DOF's caretakerprojekt vil muligvis kunne supplere med yderligere tal på ynglefugle de år, hvor amtet ikke optæller.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

Området er et af landets vigtigste områder for ynglende engfugle. Engryle og stor kobbersneppe viser meget fine ynglefugletal. I årene fremover vil græsningsforsøg (ændret græsningsstryk på visse arealer) forhåbentlig øge antallet af ynglende brushane.

Igangværende aktiviteter

Thy Statsskovdistrikt er ved at udarbejde en forvaltningsplan for Agger Tange. Heri indgår planer om ét nyt græsningsområde syd for det nuværende, samt planer om at inddrage yderligere rørskovsbræmmer i kreaturhegnet, hvorved området mellem vand og land bliver mere vadefuglevenligt.

Fremtidig indsats i området

Mål:

At fastholde eller styrke området som ynglelokalitet for engfugle. Ved styring af højvandsslusen at holde en rimelig konstant vandstand i laguner og på engene, og derved tilgodese vegetationen i lagunerne, som er et vigtigt element i oprettholdelsen af de gode rastefugletal gennem efteråret.

Handling:

- Thy distrikt færdiggør forvaltningsplanen for området i 2005.
- Etablering af nye græsningsarealer.
- Fornyelse af indre højvandssluse ind til Svanholm Sø.
- Ynglefuglene vil blive fulgt i årene fremover, dels i NOVANA-programmet, og dels ved en fortsat overvågning fra skovdistriktet.
- Der vil fortsat efter behov blive slået uønsket træopvækst samt foretaget afbrændinger af klit og hedevegetation på tangen.
- Forsøgene med at flytte kreaturhegnene (ændre græsningsstrykket) vil i det omfang, der stadig er kreaturer til rådighed, blive fortsat.

3.3.4. Harboøre Tange

Beskrivelse af området

Området omfatter i alt ca. 1.200 ha, hvoraf ca. 400 ha er inddæmmede brakvandsenge. Området er kreaturafgræsset. Græsningsstrykket har været varierende gennem årene.

Ejerstatus

Området er statsejet (Trafikministeriet, Kystdirektoratet). Forvaltning og drift af enge og laguner sker med rådgivning fra Skov- og Naturstyrelsen.

Status for engfugle

Antallet af ynglende engfugle på Harboøre Tange har været faldende gennem de seneste 10-20 år. Bestanden af engryle er i dag kun ca. en tredjedel af bestanden i 1980'erne, brushanebestanden er ca. halveret, mens kobbersneppebestanden er lidt mindre end i 1980'erne. Brushanebestanden har gennem en lang årrække været lav på Harboøre Tange, og med de seneste års fortsatte tilbagegang er arten nu i overhængende fare for at forsvinde som ynglefugl fra området i løbet af få år.

Områdets beskyttelse

Hele området er omfattet af fuglebeskyttelsesområde nr. 39 Harboøre Tange og Ramsarområde nr. 5 Harboøre og Agger Tanger. Fredet ved bekendtgørelse som natur- og vildtreservat.

Områdeordninger/arealanvendelse

Området har været udpeget som SFL-område, og der har været indgået en MVJ-aftale på ca. 170 ha af engene. I dag er hele tangen imidlertid ikke længere udpeget som SFL-område. Der vil i fremtiden kunne søges MB-støtte samt hektarstøtte (vedvarende græs) til området.

Overvågning

Der har hidtil ikke været gennemført et regelmæssigt overvågningsprogram. Med års mellemrum har Skov- og Naturstyrelsen, DMU og DOF foretaget optællinger. Fremover vil NOVANA dække området og arterne hvert 3.-6. år. I 2004 har Ringkøbing amt optalt ynglebestanden af engryle og brushane som led i NOVANA. DOF's caretaker-projekt vil såvidt muligt supplere med optællinger af de vigtigste arter hvert år.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

To faktorer har haft stor indflydelse på faldet i bestandene og manglende ynglesucces, nemlig oversvømmelser og dermed øget saltpåvirkning af de laveste enge pga. direkte forbindelse til Limfjorden, samt tilgroning af de vestlige og sydlige dele af engene pga. ophørt høslæt og lavere græsningstryk. Især engrylerne er forsvundet pga. tilgroning fra de sydlige og vestlige dele af området, hvor de før har været talrige. Den øgede saltholdighed i dele af området har forringet området for brushøns, desuden har brushønsene manglet en for dem passende vegetationshøjde. Kobbersnepperne synes at have kunnet acceptere den skiftende drift i området. Potentialet for genopretning af store bestande af ynglende vadefugle er stort, især for engryle.

Igangværende aktiviteter

Der er udarbejdet en detaljeret forvaltningsplan for området "Forvaltning af engfugle på Harboøre Tange" af Ole Thorup. Af rapporten skal fremhæves følgende fremtidige tiltag:

- Der etableres stem og sluse, der vil forbedre vandstandsforholdene og hindre indtrængen af store mængder vand under højvandssituationer.
- Der gives forslag til øget græsning og plan for høslæt.

Fremtidig indsats i området

Mål:

At genoprette større engfuglebestande på Harboøre Tange, og at genskabe naturlige hydrologiske forhold på engene (gælder specielt hvor pløjning har fjernet naturlige loer og pander).

Handling:

- Forvaltningsplanen for området gennemføres: slusen etableres, græsning og høslætplan gennemføres inden 2006.
- Slusedelen er afhængig af, at der kan findes en finansiering, evt. gennem et LIFE-projekt, og at brugergruppen på tangen bakker op.
- Overvåge bestandene hvert år for at følge op på, om de ændrede tiltag virker.
- At dele af projektet kan finansieres af LIFE med en fælles engfugleansøgning i okt. 2005.
- Det undersøges, hvordan området kan formidles, inden år 2006.
- Udpegning af hele området som SFL-område.
- Skrab til etablering af pander/"bakkasin huller".

3.3.5. Værnengene

Beskrivelse af området

Værnengene (inkl. Bjålum Klit) er på ca. 1.800 ha, den overvejende del, ca. 1.200 ha, er enge. En lille del af disse (ca. 150 ha) benyttes til grøntpilleproduktion, mens den resterende del afgræsses. Græsningstrykket har dog været meget varierende gennem årene, og flere steder bl.a. i den nordøstlige og den sydlige del af området er under kraftig tilgroning.

Ejerstatus

Området er privatejet af primært to større ejerlaug.

Status for engfugle

Som for alle de andre danske engfuglelokaliteter er der også på Værnengene konstateret en markant tilbagegang for områdets engfugle den seneste årrække. Bestanden af engryle vurderes at være mindre end halvdelen af bestanden sidst i 1980'erne. For brushanen nærmer forholdene sig et endnu mere kritisk punkt, idet der i dag kun er enkelte ynglende hunner tilbage. Sidst i 1980'erne var bestanden på ca. 60 ynglehunner, bestanden vurderes at være reduceret med ca. 90 %. Bestanden af stor kobbersneppe er også blevet markant reduceret, der er således kun ca. en tredjedel ynglepar tilbage sammenlignet med antallet omkring 1990.

Områdets beskyttelse

Hele området er omfattet af fuglebeskyttelsesområde nr. 43 Ringkøbing Fjord og Ramsar-område nr. 2 Ringkøbing Fjord, habitatområde nr. 62 Ringkøbing Fjord og Nymindestrømmen. Naturfredet område.

Områdeordninger/arealanvendelse

Hele Tipperhalvøen er udpeget som SFL-område, og der er indgået MVJ-aftaler for stort set hele Værnengene. På i alt ca. 1.150 ha er der indgået aftaler om afgræsning, den overvejende del uden gødning, men også områder hvor engene gødes.

Overvågning

Feltstationen Tipperne har tidligere overvåget ynglefuglene på Værnengene, dog ikke med samme grundighed som på selve Tipperne. Engryle og brushane bliver fremover overvåget i forbindelse med det nationale overvågningsprogram NOVANA. Antallet af ynglepar blev optalt i 2004, og der foretages en tilsvarende optælling i 2007.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

To faktorer har haft afgørende betydning for det markante fald i ynglebestandene af områdets engfugle. Øget tilgroning af ynglelokaliteterne har betydet, at kun mindre områder har været afgræsset i tilstrækkeligt omfang. Den øgede salinitet som følge af en ændret slusepraksis i af- og tilløbet til Ringkøbing Fjord vurderes at være af afgørende betydning for især nedgangen i Værnengenes brushanebestand. Endelig kan prædation fra rovdyr, ræv, mink, og rørhøg også have haft betydning for tilbagegangen af visse engfuglearter.

Igangværende aktiviteter

Ingen på nuværende tidspunkt.

Fremtidig indsats i området

Mål:

At genoprette Værnengenes ynglebestande af engfugle, hvor engryle og brushane har international interesse.

Handling:

- Indsamling af teknisk/faglige data og møder med lodsejerne om forbedring af forholdene for engfuglene.
- Det sikres, at saltpåvirkningen af engene både på Værnengene, og på Tipperne mindskes, enten ved at sænke saliniteten i Ringkøbing Fjord, alternativt ved etablering af stigborde m.m. ved afløbene fra losystemerne til fjorden, hvorved det ferske vand tilbageholdes på engene, mens det mere salte vand hindres i at løbe ind på engene.
- Afgræsningen på arealerne forbedres, således de i betydeligt bedre omfang tilfredsstiller engfuglenes krav til vegetationshøjde. Eventuelt suppleres med høslæt.

3.3.6. Mandø koge

Beskrivelse af området

Området omfatter ca. 610 ha, hvoraf ca. 530 ha er inddigede, lavtliggende marskdannelser. Mandø Bykog blev inddiget i 1887 og Mandø Kog i 1936. Oprindeligt lå kogsområderne stort set hen i vedvarende græs. Betydelige dele er i dag opdyrkede, men 86 ha har aldrig været i omdrift. Store dele af området er fortsat kreaturafgræsset, og dele af engarealerne gødskes.

Ejerstatus

Hovedparten af området er privatejet, men knap 100 ha er dog ejet af Direktoratet for FødevareErhverv (DFFE, Fødevareministeriet). Omkring halvdelen af de statsejede arealer er beliggende i tilknytning til klæggraven i den nordlige del af Mandø Kog, mens resten er spredt ud over øen i mindre parceller.

Status for engfugle

Engrylen har ikke ynglet inden for digerne de sidste 10-15 år, men er en uregelmæssig ynglefugl på forlandet. Tidligere yngede en lille bestand i de vådere dele af de nordlige enge i Mandø Kog. Ynglebestanden af brushane er faldet i løbet af de sidste 20 år fra 16 hunner i 1986 til 1-3 hunner i 1990-2002, og yngler nu ikke længere fast på øen. Ynglebestanden af stor kobbersnepe er steget fra 18 par i 1970 til 86 par i 2002. Mandø Koge er således, sammen med Bygholm Vejle i Nordjylland, de eneste lokaliteter i Danmark med kraftig stigning i bestanden af stor kobbersnepe gennem det sidste tiår.

De øvrige engfugle – som f.eks. vibe, rødben og gul vipstjert – findes fortsat med relativt tætte bestande, og strandskade yngler også på arealerne inden for digerne med en meget stor bestand.

Områdets beskyttelse

Området er en del af fuglebeskyttelsesområde nr. 52 Mandø, habitatområde nr. 78 Vadehavet med Ribe Å, Tved Å og Varde Å vest for Varde, samt Ramsarområde nr. 27 Vadehavet. Desuden er klæggravene med tilgrænsende bredzoner omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3.

Områdeordninger/arealanvendelse

Tidligere var kogene på Mandø ét af de vigtigste græsningsområder for kreaturer i Ribe Amt, men i takt med ændrede tilskudsforhold og generelle strukturændringer i dansk landbrug, er antallet af græssende husdyr på Mandø faldet – og dermed andelen af vedvarende græsarealer.

Stort set hele området er udlagt som SFL-område (i alt 550 ha), og der er indgået MVJ-aftaler for 218 ha (20 ha 20-årige og 198 ha 5-årige aftaler). Aftalerne omfatter især ordninger, som skal sikre ekstensiv anvendelse af græsarealer eller afgræsning uden anvendelse af hjælpepestoffer. Dertil kommer de bindinger, der er lagt på forpagtningen af DFFE's arealer på øen. Disse omfatter også forbud mod gødskning og sprøjtning.

Overvågning

Alle ynglende engfugle optælles hvert 5. år af DMU i samarbejde med lokale ornitologer. DOF's caretaker-projekt vil muligvis kunne supplere med yderligere tal på ynglefugle de år, hvor DMU ikke optæller.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

Den intensivisering af udnyttelsen, der fandt sted efter digebyggeriet oven på stormfloden i 1981, betød bedre afvanding, græsomlægning og øget gødskning. Disse ændringer har betydet dårligere levevilkår for især ynglende brushøns og medførte, at arten gik kraftigt tilbage, og at den i dag er tæt på helt at forsvinde fra området. Det vides ikke, hvorfor stor kobbersnepe er gået så kraftigt frem.

Igangværende aktiviteter

På de nordlige dele af Mandø Kogs havdige og strandengene uden for diget er der i 2004 iværksat et demonstrationsprojekt vedrørende den traditionelle fåregræsning i et samarbejde mellem de lokale fåreholdere, Familielandbruget i Ribe Amt, Ribe Amt og Fødevareministeriet. Projektområdet omfatter især arealer ejet af Fødevareministeriet, der administreres af Direktoratet for FødevareErhverv's afdeling i Tønder. Projektet går ud på at sikre intensiv græsning af diget med deraf følgende bedre digesikkerhed, og ekstensiv græsning med sen udbinding på strandengene. Den sene græsning af strandengene skal sikre et højere naturindhold – bl.a. i form af en mere naturlig vegetation og forbedrede yngleforhold for de store bestande af kystfugle (især måger, terner og vadeugle), der naturligt er tilknyttet denne naturtype.

Fremtidig indsats i området

Mål:

At genoprette de oprindelige, store bestande af ynglende engfugle, herunder især at retablere faste og levedygtige bestande af engryle og brushane, samt sikre at stor kobbersneppe gode ynglesucces fastholdes på Mandø.

Handling:

- Indsamling af teknisk/faglige data og møder med lodsejerne om forbedring af forholdene for engfuglene.
- Indenfor diget skal der arbejdes for at forbedre forholdene for græsning med husdyr, så andelen af vedvarende græs i kogene øges og tilnærmes de størrelser, som var karakteristiske for Mandø frem til slutningen af 1970'erne. Metoder hertil kan bl.a. omfatte indhegning af større sammenhængende områder, der tilbydes enkelte landmænd eller etableres som fællesgræsning. Et middel kan også være en øget og forbedret markedsføring af de meget fine græsningsforhold på Mandø, ligesom man på øen også kunne tilbyde pasning og tilsyn af sommergræssende dyr til landmænd på fastlandet.
- Vandstanden bør hæves i kogene, så der er vedvarende pytter og fugtige enge frem til sidst i maj eller begyndelsen af juni, gødskning bør helt ophøre, og der bør foretages sene høslæt (efter 15. juli). Græsningstrykket skal være moderat og skal tilpasses ynglefuglenes behov og den græstilvækst, som de fugtige enge kan præstere.
- I samarbejde med Fødevareministeriet bør tilskudsordningerne til landbrugsdriften på Mandø tilpasses ovennævnte driftsmæssige og naturmæssige behov, ligesom der også bør tilvejebringes midler til gennemførelse af demonstrationsprojekter, der kan sikre en reetablering af Mandø som én af de bedste engfuglelokaliteter i Danmark.

3.3.7 Saltholm

Beskrivelse af området

Saltholm omfatter ca. 1.600 ha strandeng. Mindre arealer er udlagt som skov samt græsvænger, hvor der gennem tiderne har været foretaget høslæt. Strandengen har traditionelt været udnyttet til græsning. Sprøjtning og gødskning har ikke fundet sted. Græsningstrykket har været varierende, men har i de seneste 10 år ligget omkring 800-1000 græsningsækvivalenter.

Ejerstatus

Saltholm er privatejet. Ejes af Saltholm Ejerlav bestående af ca. 180 jordbesiddere ("hartkornbesiddere") bosat på Amager.

Områdets beskyttelse

Saltholms landarealer blev fredet i 1982, og fladvandsarealet omkring øen blev fredet i 1993. Saltholm med fladvand er udpeget som fuglebeskyttelses- og habitatområde. Hele øen (minus plantager, vænger og bebyggelse) er omfattet af Naturbeskyttelseslovens § 3. Fredningsbestemmelserne fastlægger regler for færdsel og jagt i området.

Områdeordninger/arealanvendelse

Saltholm blev i 2004 udpeget som SFL-område, og samme år er der indgået MVJ-aftale med Ejerlavet om pleje af øen. Aftalen, som løber i 10 år, indeholder bestemmelser om efterslåning af bestemte områder og fastlægger et minimumsgræsningstryk på øen, herunder at der mindst skal være 800 dyr på sommergræsning (maj-oktober) og 300 dyr på vintergræsning (oktober-maj).

Overvågning

Københavns Amt (og Hovedstadsrådet) har siden 1986 foretaget overvågning af Saltholms ynglefugle. Overvågningen udføres efter de gængse metoder for fugleovervågning på strandenge, men modificeret og tilpasset ressourcerne og forholdene på øen. Overvågningen foretages af 3 personer i uge 20, hvor vadefugle, kolonirugende fugle, udvalgte mågearter, terner og andefugle kortlægges og optælles. I forbindelse med NOVANA-overvågningen er der i 2004 foretaget optælling af brushane og engryle. NOVANA-overvågningen, der er yderst ekstensiv, skal gentages hvert 3-6 år. Denne overvågning er utilstrækkelig til at vurdere bestandsudviklingen på. Endelig indgår Saltholm i DOF's caretaker-projekt, hvor yngleoplysningerne leveres af amtet.

Status for engfugle

Udviklingen i Saltholms ynglefuglebestande har for de fleste vigtige arter været stabil eller stigende. Dog er både brushane og engryle gået tilbage. Engryle ynglede i 2004 med 2 par, brushane med 7-9 ynglehunner og stor kobbersneppe med 16 par.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

Saltholms værdi som engfuglelokalitet er i betydelig grad bestemt af det forhold, at øen er fri for pattedyr-prædatorer (ræve, rotter, mink og lign.), også selv om prædation fra krage, stormmåge og især sølvmåge fortsat udgør en faktor. Kastrup Lufthavn har af hensyn til flysikkerheden bekæmpet bestanden af sølvmåge siden slutningen af 1960'erne, hvor ynglebestanden var på over 43.000 par. Københavns Amt har i samarbejde med Lufthavnen siden 1992 foretaget en målrettet pleje (afbrænding og høslæt) af den tætte vegetation, der udgør sølvmågernes foretrukne redeplads. Den fælles indsats har medført, at bestanden af sølvmåger er reduceret til ca. 3000 par i 2004, og at sølvmågernes udbredelse på øen er ændret. Reduktionen af sølvmåger har sandsynligvis indflydelse på bestandsudviklingen (fremgangen) hos visse arter, men næppe på bestandsnedgangen hos engryle og brushane.

En væsentlig faktor, der har haft indflydelse på bestandsudviklingen indenfor de seneste 15-20 år, er den målbevidste pleje (drift) amtet i samarbejde med Ejerlavet har gennemført. En kombination af målrettet og øget græsning, efterslåning og afbrænding har bevirket, at store dele af øens centrale dele igen er "åbnet" op, således at det potentielle yngleområde fra at være begrænset til de kystnære arealer nu også omfatter betydelige dele af midterøen. Plejen og driften har medført, at Saltholms enge fremstår med nogenlunde samme struktur som i 1950-70'erne.

Størstedelen af Saltholm ligger mindre end 1 meter over havoverfladen. Øen oversvømmes jævnlige i vinterperioden. Det er en påvirkning, som er foregået uændret gennem tiden. Der er ikke gennemført dræning og lign., som har ændret engenes struktur, og der er intet, der indikerer, at den fysiske påvirkning og fugtighedsforholdene er ændret. De eneste parametre, der synes at variere på Saltholm, er prædationen og græsningstrykket. Ændringerne i disse parametre burde være til gavn for brushane og engryle, hvilket tyder på, at det er forhold uden for øen (generel bestandsnedgang, klimatiske forhold o.a.), der har indflydelse på bestandstilbagegangen.

Igangværende aktiviteter

Fortsat amtslig overvågning og NOVANA-overvågning. Drift i henhold til MVJ-aftalen suppleret med amts-støttet slåning på udvalgte arealer.

Fremtidig indsats i området

Mål:

At opretholde store bestande af de truede engfugle på Saltholm.

Handling:

- Undersøge om man i delområder kan etablere en bedre pleje for engryle og brushane
- Fastholdelse af et optimalt græsningstryk
- Forhindre indvandring/etablering af pattedyr-prædatorer på Saltholm
- Undersøge effekten af vintergræsning
- Målrettet pleje med henblik på fortsat reduktion af sølv-mågebestanden.

3.3.8 Rømø Nørreland

Beskrivelse af området

Området omfatter ca. 1.000 ha. Størstedelen af arealet er kreatur- eller fåregræsset. Store dele er saltpåvirket, men i den sydøstlige del er mere ferske engområder. De indre dele af engen er gennemskåret af en afvandingsgrøft.

Ejerstatus

Størstedelen ejes af SNS, men bruges som militært skydeterren. Den indre del er privatejet af mange lodsejere i Juvre.

Status for engfugle

Engryle 8 par, brushane 4 "par", og stor kobbersneppe 34 par. Alle tre arter er gået noget tilbage. Der er store bestande af andre engfugle. På stranden vest for området og de tilgrænsende dele af engen yngler mange par hvidbrystet præstekrave.

Områdets beskyttelse

Området er en del af fuglebeskyttelsesområde nr. 65 Rømø og Ramsarområde nr. 27 Vadehavet. Del af habitatområde nr. 78 Vadehavet. En del af området er naturfredet.

Området er omfattet af Vadehavets natur- og vildtreservat, og jagt på fugle er ikke tilladt i de ydre områder. På

grund af områdets status som militært skydeområde er der totalt adgangsforsbud for andre end ejere og forpagtere.

Områdeordninger/arealanvendelse

De indre dele af området er udpeget til SFL-område, og der er indgået MVJ-aftaler for de privatejede parceller.

Overvågning

Alle ynglende engfugle optælles hvert 5. år i hele området (sidst i 2001), og hvert år optælles alle ynglende engfugle i et kontrolområde på 245 ha og engryle og brushane i de to arters kerneområde i den sydlige del af området. Overvågningen udføres af Naturinform for DMU i et samarbejdsprojekt om vadefugle i Vadehavet. Disse data indgår også i NOVANA. DOF's caretaker-projekt vil muligvis kunne supplere med yderligere tal på ynglefugle de år, hvor DMU ikke optæller.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

Den primære trussel mod områdets værdi som engfuglelokalitet er tilgroning med græsarten stiv kvik i de dele af skydeterrennet (målområdet og de omkringliggende arealer), der ikke græsses med kreaturer. Forholdene for de truede engfugle kan forbedres ved, at de mest ferske dele af engene holdes så fugtige som muligt. Det kan i den forbindelse undersøges, om der kan ske en tildækning eller en opstemning af afvandingsgrøfter i området. De præcise græsningsterminer kendes ikke, men det vurderes, at ynglemulighederne for engryle og brushane ville blive forbedret ved en mere ekstensiv græsning i arternes kerneområde i yngletiden.

Igangværende aktiviteter

Der er udarbejdet en plan for det militære område. Planen lægger op til en intensiveret afgræsning af områderne med stiv kvik uden for det egentlige målområde, og alternativt at forsøge at afbrænde områderne om vinteren.

I den sydlige del af området på veststranden og grænsende op til skydeterrennet er der etableret et bilfrit område, der har resulteret i dannelsen af nye strandengsarealer bl.a. til gavn for hvidbrystet præstekrave.

Fremtidig indsats i området

Mål:

At bevare de fine og varierede engfuglebestande i området

Handling:

- Lindet statskovdistrikt har for nylig aftalt med Flyvestation Skrydstrup, at distriktet overtager ansvaret for græsningen på de statsejede områder. Distriktet vil søge at indgå kontrakter med landmændene i området, som skal sikre, at driftsplanens mål med hensyn til græsning kan opnås.
- Det undersøges såvidt muligt, om der kan ske hævnning af vandstanden ved opstemning af afvandingskanaler, uden at den nødvendige afvanding af sommerhusområderne forringes – herunder om en opstemning overhovedet er ønskelig på grund af den nedsættelse af tidevandspå-

Brushane

virksomheden, det vil resultere i.

- Det undersøges såvidt muligt, om græsningen skal justeres – især i engrylens og brushanens kerneområde – og om gennemførelse heraf kan ske ved hjælp af MVJ-aftaler m.v.
- Det undersøges hvilke faktorer, der gør Rømø Nørreland til en af de bedste engfuglelokaliteter i Danmark

3.3.9a Tøndermarskens ydre koge

Beskrivelse af området

Området omfatter i alt ca. 2.200 ha, hvoraf 1.800 ha er landbrugsareal. Heraf skal 1.206 ha henligge som vedvarende græs i henhold til beskyttelsesloven for Tøndermarsken.

Ejerstatus

Området er ejet af flere hundrede forskellige lodsejere. Ca. 1/3 er ejet af legater, hovedsageligt administreret af Tønder Kommune. Resten er, som følge af status som frijord, ejet af en meget bred personkreds. Direktoratet for FødevareErhverv ejer ca. 85 ha.

Status for engfugle

Engryle yngler ikke i området. Brushane har ikke ynglet siden 1994. Bestanden af stor kobbersneppe er stigende efter et fald i 1990'erne. I 2003 yngede 93 par stor kobbersneppe i området. De samlede bestande af engfugle i de ydre koge har været udsat for et voldsomt fald siden 1986, med et lavpunkt omkring årtusindskiftet. Siden da har der været en vis fremgang.

Områdets beskyttelse

Området er en del af Fuglebeskyttelsesområde nr. 60 Tøndermarsken og Saltvandssøen.

Desuden er hele området omfattet af Lov om Beskyttelse af de ydre koge i Tøndermarsken fra 1988 (senest revideret i 2003). Loven fastlægger blandt andet hvilke områder, der skal bevares i vedvarende græs, samt regulerer driften og sikrer en fortsat drift af bevandingssystemet.

Områdeordninger/arealanvendelse

Området er SFL-område og i alt 735 ha indgår i MVJ-ordningen "ændret afvanding", der blandt andet betyder stop for gødsning, loft over belægningsgraden med græssende dyr samt tilstopning af drænsystemet.

Overvågning

Alle ynglende fugle optælles årligt af DMU, og der sker en gennemgribende analyse af årsagssammenhænge mellem drift og ynglefuglesucces. I de kommende år vil der ud over arealdriften blive fokuseret på prædation og sammenhæng med de omkringliggende engfuglelokaliteter.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

Ud fra de kendte ynglefugletal fra midt 1980'erne vil det være muligt at opnå en væsentlig forøgelse i yngleantallet af flere arter. Selv om det lykkes at genskabe de optimale fysiske forhold, kan det dog være vanskeligt at opnå tidligere tiders

yngletal. Øget prædation og "konkurrence" fra nærliggende yngleområder som f.eks. Margrethe-Kog og mangel på ikke-ynglende ungfugle kan forsinke en effekt.

Igangværende aktiviteter

Siden 2003 er der indgået MVJ-aftaler med ejere/forpagtere af 735 ha græsarealer, svarende til 2/3 af det vedvarende græsareal. En tydelig effekt på overfladefugtigheden af arealet forudsætter dog nedbørsoverskud i ynglesæsonen – og det har der ikke været, siden aftalerne blev indgået. Aftalerne er 5-årige.

Desuden er et nyt vandløbsregulativ for områdets bevandingsgrøfter vedtaget for nylig. Regulativet vil sikre en minimumsvandstand i grøfterne – også i vinterperioden.

Effekten af den ændrede forvaltning følges i et overvågnings- og forskningsprogram af DMU.

Fremtidig indsats i området

Mål:

At genoprette store bestande af ynglende engfugle i området, og at få brushanen til at genindvandre som ynglefugl.

Handling:

- Inden der iværksættes en ny indsats, bør de igangsatte aktiviteter effekt være vurderet
- Fortsat overvågning og forskningsprogram
- I forlængelse af DMU's seneste års undersøgelser af ynglende vadefugle i Tøndermarsken ønskes en undersøgelse af ræves prædation på vadefuglene.

3.3.9b Magisterkog

Beskrivelse af området

Området består af lokaliteterne Rudbøl Sø, Magisterkog og Hasbjerg Sø. Den del af området, der ligger i Danmark er på 325 ha. Området består af ca. 80 ha sø og vandløb, ca. 110 ha rørskov, ca. 85 ha enge og ca. 50 ha diger m.v.

Ejerstatus

Private lodsejere ejer tilsammen 11 ha eng- og havearealer, Digelaget for Tøndermarsken ejer 86 ha (primært diger og vandløb, herunder selve Vidåen), mens de resterende 228 ha er ejet af SNS (erhvervet fra Sønderjyllands Amt i 2003).

Status for engfugle

Der er ikke registreret ynglende engryler eller brushøns i området. De seneste år er der heller ikke registreret stor kobbersneppe, der var repræsenteret med ca. 10 par årligt i midt 1980'erne.

Områdets beskyttelse

Området er en del af Fuglebeskyttelsesområde nr. 60, Tøndermarsken og Saltvandssøen og Habitatområde nr. 90 Vidå med tilløb, Rudbøl Sø og Magisterkog.

Desuden er hele området omfattet af Lov om Beskyttelse af de ydre koge i Tøndermarsken fra 1988 (senest revideret i 2003). Loven fastlægger blandt andet, hvilke områder der skal bevares i vedvarende græs, samt regulerer driften og

forbyder offentlig adgang til hele området (bortset fra sejlad på Vidåen).

Områdeordninger/arealanvendelse

Området er SFL-område, men der er ikke indgået konkrete MVJ-aftaler (det er ikke muligt at etablere "ændret afvanding", da arealerne ikke er drænedede)

Overvågning

Området har siden 1978 indgået i den årlige overvågning af hele Tøndermarsken. DOF's caretaker-projekt vil muligvis kunne supplere med yderligere tal på ynglefugle.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

Området har tidligere haft stor kobbersnepe som ynglefugl. Det er dog tvivlsomt, hvad der kan gøres for igen at gøre området attraktivt for arten, da engarealerne dels er relativt tørre, uden mulighed for regulering af vandstanden, og dels meget lavtliggende og underlagt kraftig påvirkning af tidevandsforhold. Da området fungerer som reservoir for Vidåen, når slusen er lukket, risikerer det således at blive oversvømmet flere gange i løbet af ynglesæsonen.

Igangværende aktiviteter

I 1990'erne gennemførtes fornyet afgræsning af ca. 30 ha våd eng, og der blev gravet vandhuller på engene. I 2003 gennemførtes en reguleret vandstandshævning i yngleperioden på ca. 11 ha i Hasbjerg Sø. Desuden er gødskningen af engene ophørt fra SNS's overtagelse i 2004.

Fremtidig indsats i området

Mål:

At styrke områdets funktion som yngleområde – herunder undersøge muligheden for at genoprette gode engfuglebestande i området.

Handling:

- Der udarbejdes i 2005/06 en driftsplan for området, hvor den nyeste viden og handlingsplanens anbefalinger for god engfugleforvaltning indarbejdes. En følgegruppe, hvor bl.a. DOF er repræsenteret, følger arbejdet. Inden der udarbejdes konkrete driftsforeskrifter, undersøges de følgende punkter.
- Opsamling af lokal viden om områdets driftshistorie.
- Udvikling i vegetationstyper.
- Hvordan har udviklingen for ynglefuglene været sammenholdt med driften af de enkelte dele af arealet.
- Nøjere analyse af ynglefuglesuccessen sammenholdt med udviklingen i Vidåens vandstand.

3.3.10 Læsø syd

Beskrivelse af området

Læsø syd dækker ca. 2.000 ha strandeng på lokaliteter på og ved sydkysten af Læsø: Sønder Nyland, Sønder Rønner, Alsdyb Holme, Rønnerne, Hornfiskrøn, Bovet Bugt og Bløden Hale.

Ejerstatus

Skov- og Naturstyrelsen ejer godt 1.000 ha, resten af området er privatejet. Forskningsministeriet ejer en enkelt ejendom.

Status for engfugle

Vigtig ynglelokalitet for engryle med en bestand på ca. 20 par, som har været stabil siden 1970. Brushanen har tidligere ynglet i området med op til 22 hunner, men siden 1990 – hvor der ynglede 6 hunner – er arten ikke fundet ynglende. Under NOVANA-optælling i 2004 sås en brushøne dog på en potentiel ynglelokalitet, dog uden ungevarsling. Stor kobbersnepe har kun ynglet uregelmæssigt med et enkelt par i området.

Områdets beskyttelse

Området er omfattet af fuglebeskyttelsesområde (del af nr. 10 Læsø, sydlige del) og Ramsar-område (del af nr. 10 Læsø). Området er også habitatområde (del af nr. 9 strandenge på Læsø og havet syd herfor). Rønnerne blev naturfredet i 1980.

Områdeordninger/arealanvendelse

Siden 1987 har en stor del af området haft en forvaltning med buskrydning, slåning og græsning i store fællesfolde for at genskabe og opretholde kortgræssede strandenge. Der er ydet LIFE-støtte til rydning og slåning. Som resultat af LIFE-projektet øgedes bestanden af ynglende engfugle med 25%. Efter tidligere at have været tilgroet er engenes tilstand nu generelt god, men der bliver færre dyr på øen, og der er behov for højere græsningstryk og fortsat buskrydning.

Rønnerne er i sin helhed udpeget som SFL-område, og der er indgået mange MVJ-aftaler med brugerne af området.

Overvågning

Med års mellemrum optælles de ynglende fugle af Nordjyllands Amt (senest i 1987 og 1996). Skov- og Naturstyrelsen lavede optælling og rapport i 1990. Mere regelmæssigt optælles ynglende stenvender og andre ynglende engfugle på stenvenderens ynglesteder i området. Engryle og brushane indgår i NOVANA fra og med 2004 og vil fremover blive optalt hvert tredje år.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

Den kortgræssede strandeng på det sydlige Læsø er attraktiv for engrylen, men frembyder knap så gode vilkår for brushanen. Da den nuværende forvaltning af holmene og de lavtliggende strandenge synes god for både stenvender, som har næsten hele sin danske bestand i området, og engryle, vil det være hensigtsmæssigt, at den bliver videreført. Det kunne forsøges med supplerende høslæt i de fugtige græsområder i de indre og ferske dele af Rønnerne af hensyn til brushane. Lokaliteten er endnu ikke i 2004 omfattet af DOF's caretaker-projekt.

Igangværende aktiviteter

Det undersøges for tiden, om det er muligt at etablere et græsningsselskab på Læsø til at opretholde græsningen af strandengsarealerne.

Fremtidig indsats i området**Mål:**

At opretholde en god bestand af engryle og stenvender i området, og at få brushanen til at genindvandre som ynglefugl.

Handling:

- Der udarbejdes en plan for området med inddragelse af al viden om god engfugleforvaltning.
- Det forsøges så vidt muligt at få etableret et græsnings-selskab på Læsø til at forestå afgræsningen af strandengs-arealerne.
- Det undersøges om det er muligt at etablere høslæt af de inderste, ferske dele af Rønnerne for at få brushanen til at genindvandre.

3.3.11 Rømø Sønderland**Beskrivelse af området**

Området er på 308 ha, hvoraf ca. 200 ha er brakvandsstrand- eng afgræsset af kreaturer og heste.

Ejerstatus

En lille del ejes af SNS, resten er privat.

Status for engfugle

Engryle 8 par, brushane 0, stor kobbersneppe 23 par. Store bestande af andre engfugle.

Områdets beskyttelse

Området er en del af fuglebeskyttelsesområde nr. 65 Rømø og Ramsarområde nr. 27 Vadehavet samt habitatområde nr. 78 Vadehavet.

Områdeordninger/arealanvendelse

Græsningstrykket er meget varierende i området. Siden 1998 er store arealer helt nedgræsset året rundt. Størstedelen af området er udpeget til SFL-område, og der er MVJ-aftaler for de fleste arealer.

Overvågning

Ynglende engryler og brushøns optælles hvert år i engrylens kerneområde. Herudover optælles alle ynglende engfugle hvert 5. år (sidst i 2001). Optællingerne udføres af Naturin- form for DMU i et samarbejdsprojekt om Vadehavet. Resultaterne indgår også i NOVANA. DOF's caretaker-projekt vil muligvis kunne supplere med yderligere tal på ynglefugle de år, hvor DMU ikke optæller.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

Meget vigtigt yngleområde med store, lidt varierende be- stande af engfugle. Sikring af bestandene kan ske ved at følge græsningsudviklingen, afvandingsgrøfter og rævebestanden

Igangværende aktiviteter

Ingen.

Fremtidig indsats i området**Mål:**

At bevare de fine engfuglebestande i området, herunder hvid- brystet præstekrave, og om muligt at få brushanen til at gen- indvandre.

Handling:

- Det undersøges i 2004/05, om afvandingsgrøfter kan til- dækkes for at hæve vandstanden (bl.a. den der blev op- renset i 2002 fra de centrale laguner).
- Det undersøges i 2005, om det vil være hensigtsmæssigt og muligt at indgå aftaler om ekstensivering af græsnin- gen i den nordlige del af området af hensyn til brushane og stor kobbersneppe.
- Der indsamles såvidt muligt teknisk/faglige data og af- holdes såvidt muligt møde med de private lodsejere om god engfugleforvaltning.

3.3.12 Saltvandssøen/Margrethe-Kog**Beskrivelse af området**

Margrethe-Kog er på ca. 1.200 ha, og består dels af land- brugsarealer nord for Vidåen og dels af vedvarende græs og vandområder syd for åen.

Ejerstatus

Ca. 800 ha er ejet af Direktoratet for FødevarerErhverv. De privatejede arealer er landbrugsarealer mod nord samt de tørreste græsarealer inderst mod det gamle havdige. Ansva- ret for driften af Saltvandssøen påhviler SNS.

Status for engfugle

Der yngler hverken engryle eller brushane. Tidligere har der været en bestand af brushøns. Stor kobbersneppe findes i en stabil bestand med 30-35 par pr. år. I 2003 ynglede 39 par.

Områdets beskyttelse

Området er omfattet af fuglebeskyttelsesområde nr. 60 Tøndermarsken og Saltvandssøen. Området er fredet, og driften er reguleret af anlægsloven for saltvandssøen. Ad- gangen til området er reguleret både af fredningen og af bekendtgørelsen om et natur- og vildtreservat i Vadehavet.

Områdeordninger/arealanvendelse

Området er – bortset fra saltvandssø og dagligreservoir – SFL-område, men der er ikke indgået MVJ-aftaler (driften er i forvejen reguleret af fredning m.v.)

Overvågning

Området overvåges årligt som led i overvågningen af Tønder- marsken m.v. DOF's caretaker-projekt vil muligvis kunne supplere med yderligere tal på ynglefugle.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

Forvaltningen af græsarealerne synes at være tilfredsstillende for stor kobbersneppe, mens der ikke er taget højde for brus- hanens krav til ynglehabitat. Da gode brushaneområder nor- malt også er attraktive for stor kobbersneppe, og området

tidligere var en vigtig ynglelokalitet for brushane, bør det undersøges, om det er muligt at indrette forvaltningen efter igen at skabe gode yngleforhold for brushane.

Igangværende aktiviteter

Saltvandssøen drives med det formål at kunne fungere som raste- og yngleområde for vandfugle.

De samme formål indgår også i forvaltningen af DFFE's græsarealer. Der er blandt andet i 1990'erne etableret bevandingsgrøfter samt lukket for eksisterende overfladedræn.

Græsningstrykket og udbindingstidspunkt vurderes løbende med henblik på at optimere områdets værdi som yngleområde for engfugle.

Fremtidig indsats i området

Mål:

At opretholde store engfuglebestande i området, og at få brushane til at genindvandre.

Handling:

- Der bør udarbejdes en forvaltningsplan for området, der inddrager den bedst mulige engfugleforvaltning.

3.3.13 Bøvling Fjord og Holmen

Beskrivelse af området

Området omfatter Holmen syd for Torsminde og strandene rundt om Bøvling Fjord, der inkluderer lokaliteterne Bøvling Klit, strandenge ved Høvsøre og strandenge syd for Indfjordens udløb. Strandengene i området er i størrelsesordenen 550 ha. Kun på Holmen og i den centrale del af reservatet på Bøvling Klit er der dog naturlige enge med græsning i dag, og disse områder udgør mindre end halvdelen af arealet. Resten er under tilgroning med tagrør o.a. eller er gødskede græsmarker.

Ejerstatus

Hovedparten er privatejet, men på Bøvling Klit ejer Fugleværnsfonden enkelte småparceller og SNS ejer 39 ha fordelt på flere småparceller. På Holmen ejer SNS ca. 140 ha fordelt på mange småparceller.

Status for engfugle

I 1993 ynglede 11 par engryle og 7 par kobbersnepper, men ingen brushøns. Alle tre arter er gået markant tilbage. I 2004 ynglede 15 par stor kobbersneppe, 5-7 par engryle og 0-1 "par" brushøns.

Områdets beskyttelse

Fuglebeskyttelsesområde (del af nr. 38 Nissum Fjord) og Ramsarområde (del af nr. 4 Nissum Fjord). Habitatområde (del af nr. 58 Nissum Fjord). Hovedparten af engene rundt om Bøvling Fjord er vildtreservat.

Områdeordninger/arealanvendelse

Engene er udpeget som SFL-område. Der er indgået MVJ-aftale på de nordligste ca. 100 ha på Bøvling Klit. For dette område blev der i slutningen af 1990'erne startet et fælles-

græsningsprojekt. I projektet indgår ca. 40 parceller, ejet af op til 90 forskellige personer. Arealet på de ca. 100 ha er ind delt i 5 fenner. Et lodsejerudvalg står for driften, dvs. hjem tager MVJ-støtte, hektarstøtte, og udlejer græsningretten.

Overvågning

Ynglefuglene er blevet optalt med mange års mellemrum. Den seneste grundige optælling fandt sted i 1993. Klosterheden statsskovdistrikt har i 2004 fået udført en optælling på Bøvling Klit og Holmen af DOF's caretaker. Resultaterne indgår i Ringkøbing amts dataindsamling til NOVANA. Fremover vil NOVANA overvåge engryle og brushane hvert 3. år. DOF's caretaker-projekt vil såvidt muligt supplere med optællinger fra de mellemliggende år samt med årlige optællinger af stor kobbersneppe.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

Det vurderes, at en sikring af gode græsningsterminer i de kreaturgræssede områder, en udvidelse af græsningsområdet og gode fugtighedsforhold på engene sandsynligvis vil kunne genskabe attraktive yngleforhold for engfuglene i området, evt. suppleret med høslæt.

Igangværende aktiviteter

Klosterheden statsskovdistrikt har i 2004 fået udført en optælling på Bøvling Klit og Holmen bl.a. for at få målt effekten på engfuglene af den gennemførte fællesgræsning.

Fremtidig indsats i området

Mål:

At genoprette større engfuglebestande på engarealer omkring Nissum Fjord, og at genskabe naturlige hydrologiske forhold på engene.

Handling:

- At sikre bedre og mere afgræsning på de statsejede arealer på den sydlige del af Bøvling Klit inden 2007.
- At sikre bedre og mere afgræsning på de statsejede arealer på Holmen inden 2007.
- At indlede møder med de private lodsejere i området med henblik på forbedret afgræsning og øvrige forhold til forbedring af engfuglenes forhold.
- Etablere skrab (reetablere pander).

3.3.14 Vesløs og Arup Vejler

Beskrivelse af området

Hele området omfatter et ca. 930 ha stort areal, hvoraf en del er enge uden for kanalen, der afgrænser selve vejlen mod nord. Ca. 450 ha er åbent vand og resten, ca. 480 ha, er mere eller mindre saltvandspåvirkede enge/strandenge. En stor del af den vestlige og nordlige del af området er ugræsset og groet til i rørskov. Resten afgræsses med kreaturer.

Ejerstatus

Selve Vesløs og Arup Vejler ejes og drives af Aage V. Jensens Fonde i samråd med Vejlernes Naturråd. Randarealerne, heraf en del udmærkede ferske enge, er privatejede.

Status for engfugle

Antallet af ynglende engfugle er generelt faldet i området i forhold til tidligere. Der har i starten af 1990'erne været mere end 25 ynglepar af engryle, mere end 10 par brushøns sidst i 1980'erne og op til 30 par stor kobbersneppe i starten af 1990'erne i området. Siden da er antallet faldet betydeligt og brushane er ikke mere årlig. I 2003 var der således 10 par engryler, 6 par brushøns og 17 par stor kobbersneppe.

Områdets beskyttelse

Vesløs og Arup Vejler er omfattet af fuglebeskyttelsesområde nr. 13 Vestlige Vejler, habitatområde nr. 16 Løgstør Bredning, Vejlerne m.v. og Ramsarområde nr. 6 Vejlerne, Løgstør bredning m.v. Området er desuden udpeget som naturreservat ved en statsministeriel bekendtgørelse fra 1960.

Områdeordninger/arealanvendelse

Hele området er udpeget som SFL-område, og der er indgået MVJ-aftaler på i alt 153 ha af de privatejede arealer langs randen af området. På 148 ha af arealerne er der tale om en græsningsaftale.

Overvågning

Vesløs og Arup Vejler har, indtil Vejlernes feltstation blev lukket den 1. december 2003, indgået i stationens overvågningsprogram. Dvs. der er både talt ynglefugle og rastende trækfugle. Fremover vil en del af området indgå i NOVANA overvågningsprogrammet, således at i alt fald engryle og brushane optælles hvert 3. år fremover. Optællingsmetoden er dog væsentlig mere ekstensiv end stationens tidligere tællinger og vil således ikke umiddelbart kunne sammenlignes med tal herfra. DOF's caretaker-projekt vil muligvis kunne supplere med yderligere tal på ynglefugle de år hvor amtet ikke optæller. I 2004 har Viborg Amt optalt ynglende engryler og brushøns i området. Resultatet blev 8 par engryler og 1 par brushane. Det dårlige resultat kan formentlig tilskrives metodeproblemer, stigende problemer med tilgroning i tagrør, og at engene var meget tørre i yngletiden.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

Højere vandstand på engene i det tidlige forår er helt afgørende vigtig for forekomsten af ynglende vadefugle. Samtidig er det væsentligt, at vegetationen er lav især først på sæsonen. Dvs. det er vigtigt, at området græsses helt i bund om efteråret inden kreaturerne tages hjem. Tilsvarende er det vigtigt, at afgræsningen starter så sent som muligt om foråret for at sikre en vis vegetationshøjde til unger af primært brushane og stor kobbersneppe. Generelt er det et problem, at så forholdsvist store arealer tilsyneladende er opgive og ikke mere afgræsses.

Igangværende aktiviteter

Aage V. Jensens Fonde er i gang med at udarbejde en forvaltningsplan for området. Indholdet kendes endnu ikke. Amtet er i samarbejde med fonden i gang med at undersøge mulighederne for at hæve vandstanden. Fonden satser på en LIFE ansøgning for Vejlerne i 2005.

Fremtidig indsats i området

Mål:

At sikre den nuværende engfuglebestand og om muligt at lave området endnu bedre for ynglefuglene.

Handling:

- Flere kreaturer evt. kombineret med slåning. Hævning af vandstand?
- Muligvis kan en del af projektet finansieres via LIFE ansøgningen i 2005.

3.3.15a Nyord

Beskrivelse af området

Øen Nyord udgøres af ca. 400 ha strandeng og ca. 150 ha landbrugsjord. Øen blev landfast med Møn i 1965 ved etablering af broforbindelse over det strømfyldte og dybe Ulvshaleløb. Driften af engene vurderes at være optimal, men der er et stort prædationstryk fra ræve og krager, som antages at være de vigtigste begrænsende faktorer for vækst i engfuglebestandene. Øen Nyord indgår i pilotprojektet omkring en nationalpark på Møn.

Ejerstatus

Engene er i privateje, men ca. 150 ha ejes af Fugleværnsfonden under Dansk Ornitologisk Forening, som i mange år har drevet engene som naturreservat.

Status for engfugle

Ynglefugletal 2004: Strandskade 67, klyde 5, vibe 85, engryle 1-2, rødben 180, stor kobbersneppe 8-11, brushane 0, spidsand 5 og gul vipstjert 24.

Selv om brushanen ikke er registreret som sikker ynglefugl tyder forekomsten af fugle igennem hele ynglesæsonen 2004 på, at den sandsynligvis ynglede. Bestanden af stor kobbersneppe har været i svag fremgang til max. 12 par. Engryle og brushane registreres ikke årligt som ynglefugle, men dette skyldes formodentlig, at arterne er vanskelige at optælle. Bestandsniveauet for alle tre arter vurderes at være kritisk lave.

Områdets beskyttelse

Habitatområde (del af nr. 147 Havet og kysten mellem Præstø Fjord og Grønsund), fuglebeskyttelsesområde (del af nr. 89 Præstø Fjord, Jungshoved Nor, Ulvshale og Nyord), Ramsarområde (del af nr. 22 Præstø Fjord, Jungshoved Nor, Ulvshale og Nyord), Overfredningsnævnets kendelse af 10.9.1975 (fredningen har til formål at sikre kreaturgræssede enge til gunst for fuglelivet). Endvidere indgår området i vildtreservat (Ulvshale/Nyord).

Områdeordninger/arealanvendelse

Området er udpeget som SFL-område, og der er tegnet MVJ-aftaler for hele arealet. Tidligere var driften reguleret af en plejeplan udarbejdet af Storstrøms Amt, men driften reguleres nu alene af MVJ-tilsagn.

I praksis drives engene i store fællesfolde med græssende kvier, stude og ammekøer.

Stor kobbersneppe

Overvågning

Der foreligger mange optællinger af ynglefuglene tilbage fra engang i 1970'erne. Storstrøms Amt har siden 1982 overvåget hele Nyord ved en konsulent. Fugleværnsfonden har siden 1992 overvåget ynglefuglene på egne arealer, og hvert år udarbejdes en grundig ynglefuglerapport. Fra 2004 indgår engene i NOVANA-overvågningen af engryle og brushane, hvor amtet foranstalter en særlig undersøgelse på engene efter DMU's tekniske anvisninger.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

Sammen med Saltholm er området Østdanmarks vigtigste engfuglelokalitet. Driften vurderes at være optimal, men der er mulighed for endnu mange forbedringer. For at fremme engfuglebestandene vurderes det, at tiltag, der kan nedsætte prædationen fra kragefugle og ræv, vil have effekt. Siden øen er blevet landfast med Møn, har mennesker såvel som rovdyr haft fri adgang til øen. Dette har bl.a. medført en stor rævebestand på Nyord. Det foreslås derfor, at der etableres en prædatorspærre i forbindelse med broen. Projektet vil have stor demonstrationseffekt, idet dæmninger og broer har givet adgang til en lang række fuglerige øer. En sidegevinst ved projektet vil være at adgangen til Nyord samtidig forbedres, idet projektet skal indeholde en trafikregulering af Nyordbroen med særlig hensyntagen til den lokale befolkning på Nyord. Det foreslås, at der udarbejdes et skitseprojekt af rådgivende ingeniør i samarbejde mellem Engfugleprojektet og Møn Kommune, som tillige kan stå for den nødvendige myndighedsbehandling.

Igangværende aktiviteter

Fugleværnsfonden forsøger aktivt at forbedre forholdene for engfuglene. Fonden har i de seneste år gennemført projekt "Stor Kobbersnepe", hvor der for private fondsmidler (ca. 500.000,- kr.) er udført en lang række tiltag:

- Høslæt (årsbasis mellem 50 og 120 ha).
- Renovering af mere end 10 km elhegn.
- Renovering af drikkevandsforsyning til kvæg.
- Opsætning af to nye fangfolde.
- Etablering af afgræsning i kystbræmmen (ca. 3 km) med henblik på at etablere blå bånd.
- Styning og rydning af træer i engens periferi.
- Udarbejdelse af nye informationsplancher om engfugle (fokus på stor kobbersnepe).
- Erfaringsudveksling med Kristianstad Vattenrike.

Fremtidig indsats i området

Mål:

At genoprette større engfuglebestande på Nyord Enge

Handling:

- Der udarbejdes en LIFE-ansøgning til oktober 2005. Ansøgningen indeholder etablering af rovdyrspærre på bro, anlæg af kunstgrave til regulering af de ræve som evt. måtte svømme til øen på trods af prædatorspærre, etablering af blå bånd ved slåning, restaurering af lagune på strandeng ved slåning, udvikling af metode til etablering af hegnslinier med henblik på etablering af blå bånd, ryd-

ning/styning af træer i engens periferi, restaurering af rigkær ved slåning i ferskvandspræget område, forvaltningsplan inkl. undersøgelse af de hydrologiske forhold samt natursti i kanten af engene med tilhørende bænke og planchehalvtage.

3.3.15b Ulvshale

Beskrivelse af området

Ulvshale rummer flere store og sammenhængende strandengsarealer, som praktisk kan opdeles i fire delområder på tilsammen 335 ha:

Nord for Ulvshale Skov ligger *Fællesgræsningen*, der på sine ca. 85 ha veksler mellem strandvolde og lavere partier – flere med småsøer og vandhuller, som dog i nogle somre udtørres.

Horsnæs i vest er ligeledes på 85 ha og udgøres af lavtliggende og våde strandenge. Et større parti ind mod sommerhusområdet er strandsump og her er også en lagunesø. Midt på arealet ligger et lidt højere og delvist træbevokset parti.

Hegnede Bugt mod syd rummer langstrakte lavtliggende strandenge og strandsumpe med flere lavvandede strandsøer især neden for Hegnede bakke. Området er på 95 ha.

Vedelen er en tidligere lagunesø vest for Hegnede bakke, som er afsnøret fra havet mod syd og tørlagt i 1970'erne ved udgrøftning og pumpning. Området henligger i dag med en rørsump på de laveste dele omgivet af mere eller mindre saltpåvirkede enge og overdrev. Området er på 70 ha.

Ejerstatus

Fællesgræsningen. Skov- og Naturstyrelsen ejer 2/3 af dette areal, som dog mod nordvest er privat ejet.

Horsnæs. Området består af mange små parceller. Området ejes dels af Skov- og Naturstyrelsen (ca. 50 %) og flere private lodsejere.

Hegnede Bugt. Den vestligste del ejes af amtet, ud for Vedelen ejes området af Skov- og Naturstyrelsen. Størstedelen af arealet ejes af flere private lodsejere.

Vedelen. 60 af de 70 ha ejes af Skov- og Naturstyrelsen. En del af de østlige og sidste 10 ha er udlagt til sommerhusområde og vil sandsynligvis blive bebygget de kommende år.

Status for engfugle

På alle arealer er ynglefuglene gået meget stærkt tilbage i forhold til forekomsterne indtil 1970'erne, og der forekommer ikke længere forekomster af brushane, engryle og stor kobbersnepe på nogen af arealerne. Kun de mest almindelige vand- og vadefugle yngler i områderne. Det står især slemt til for ynglefuglene i Fællesgræsningen og i Vedelen.

Områdets beskyttelse

Alle arealer er omfattet af Naturbeskyttelseslovens § 3, er omfattet af fredning (forskellige for de enkelte delarealer), samt beliggende i fuglebeskyttelsesområde nr. 89, Ramsarområde nr. 22 samt habitatområde nr. 147.

Områdeordninger/arealanvendelse

For alle arealer, som kan afgræsses, er der truffet aftaler via MVJ-ordninger om afgræsning. For størstedelen af arealerne i Hegnede Bugt, samt de nordvestlige arealer på Horsnæs, er der først indgået aftaler i 2003, hvor der som en overgangsordning på 5 år er tilladt tidligere udbinding fra 1. maj. Herefter er det meningen, at udbindingsdatoen flyttes til 1. juni.

Overvågning

Amtet fik i 2003 foretaget en overvågning af alle strandengenes fugleliv. I det omfang, der foreligger tidligere optællinger, er de inddraget. En overvågningsrapport er sammenskrevet, men ikke trykt. Der er foretaget NOVANA-overvågning for brushane på Horsnæs i 2004 – uden positivt yngleresultat.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

Strandengenes værdi som ynglelokalitet er for såvel 1998 som 2003 defineret ud fra to skalaer, (1) en regionalt baseret klassifikation og (2) en nationalt baseret klassifikation. Sidstnævnte er anvendt i forbindelse med Dansk Ornitologisk Forenings seneste lokalitetsregistrering (Nielsen 1997).

Fællesgræsningen og Horsnæs har en moderat betydning for engfugle som ynglelokalitet. Vedelen er af mindre betydning, mens Hegnede Bugt er værdisat som en vigtig og god engfuglelokalitet.

Baggrunden for den ringe forekomst af engfugle skyldes:

Fællesgræsningen: Øget prædation fra ræv og krage og muligvis færdsel. Tilgroning i nord af en lang rand af birk og generel landhævning, der har gjort området mere tørt. Området er mere sandet end Nyord og Horsnæs, hvilket muligvis gør det sværere at gøre området attraktivt for engfugle.

Horsnæs: Bred tagrørsbræmme mod havet. Tilgroning med tagrør, træer og buske er en af årsagerne. Krageprædation på engfuglene fra træer (flere reder i området) er voldsom. Sommerhusområdet har ligeledes en meget stor rævepopulation, som prædaterer engfuglenes reder.

Hegnede Bugt: Tilgroning med tagrør som følge af ophørt græsning samt prædation. "Hylere" mod gæs på de dyrkede arealer på hegningen.

Vedelen: Manglende fugtighed og ræveprædation.

Igangværende aktiviteter

Fællesgræsningen. Statskovdistriktet har for 4 år siden etableret dobbelthejn med højere græs imellem for at forbedre ynglemuligheder for især ænder i området.

Horsnæs. Nye græsningsaftaler er etableret som udvider arealet også mod hav.

Hegnede Bugt. Nye græsningsaftaler er etableret som udvider arealet også mod hav.

Det forventes dog, at der går en del år, før fønelaget bliver trådt ned/spist, og områderne fremstår som attraktive kortgræs-sede enge.

Fremtidig indsats i området

Mål:

At genskabe det tidligere særdeles rige og varierede fugleliv på engene, hvor der tidligere ynglede store kobbersnepper, engryler og brushøns.

Handling:

- Udarbejdelse af LIFE-ansøgning til oktober 2005.
- Der udarbejdes en forvaltningsplan for området, der inddrager den bedst mulige engfugleforvaltning.
- Fjernelse af træ- og buskopvækst nord for Fællesgræsningen og på Horsnæs.
- Vinterjagt på ræv bør intensiveres.
- Etablering af yderligere kunstige rævegrave for effektivt at kunne regulere bestanden.
- De vigtigste yngleområder på Horsnæs sikres forsøgsvis mod ræv ved opsætning af dobbelt antal elektriske tråde på el-hegnene.
- På Horsnæs fjernes Pilebugtens tagrør ved slæt eller græsning.
- Græsning – flere græsningsfencer skal gå helt ud til vandkanten på Horsnæs og i Hegnede Bugt
- Genskabelse af Vedelsøen.
- Undersøge muligheder for at forøge fugtighedsforholdene på Fællesgræsningen.
- Det kan overvejes at lukke Fællesgræsningens enge for publikum i fuglenes yngletid (er kun anbefalet på skilte i dag).

3.3.16 Ballummarsken

Beskrivelse af området

Området omfatter ca. 3.300 ha. Der dyrkes i dag hovedsagelig korn og græs, fordelt med ca. $\frac{3}{4}$ i korn og $\frac{1}{4}$ i græs. Flere og flere af græsarealerne omlægges til kornmarker.

Ejerstatus

Privatejet. 30-40 ha legatjorde.

Status for engfugle

Engryle er ikke registreret ynglende i området. Brushanen er ikke registreret ynglende de sidste 20 år. Stor kobbersneppe er gået kraftigt tilbage.

Områdets beskyttelse

Området er omfattet af fuglebeskyttelsesområde nr. 67 Ballum og Husum Enge, Kamper Standenge og Ramsarområde nr. 27 Vadehavet. Del af habitatområde nr. 78 Vadehavet. § 3-beskyttelse af ca. 100 ha omkring Misthusum.

Områdeordninger/arealanvendelse

Området er udpeget som SFL-område. Der er indgået MVJ-aftaler på spredtliggende arealer i området.

Overvågning

De ynglende engfugle optælles hvert 5. år i hele området (senest i 2001). Optællingerne udføres af Naturinform for DMU i et samarbejdsprojekt om Vadehavet. Resultaterne indgår

også i NOVANA. SNS, Lindet statsskovdistrikt, optæller årligt som led i dette samarbejde ynglefugle i et 220 ha stort kontrolområde i Husum Enge. Lokaliteten er endnu ikke i 2004 omfattet af DOF's caretaker-projekt.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

Området har ikke i en længere årrække været egnet som levested for engryler. For brushanen er der ikke passende ynglehabitater med fugtige enge i maj, sent høslæt og ekstensiv græsning. Eventuelt kan dræning og gødskning have betydning for kobbersneppes bestandsnedgang.

Igangværende aktiviteter

Ingen.

Fremtidig indsats i området

Mål:

At etablere større engfuglebestande i Ballummarsken. At få genskabt nogle gode kerneområder for engfugle i Ballummarsken, hvorfra der kan spredes individer til de øvrige græsarealer i marskområdet.

Handling:

- Iværksættelse af en mere detaljeret undersøgelse af området i 2005 med henblik på hvilke tiltag, der er nødvendige for at forbedre levevilkårene for engfugle. Der bør bl.a. belyses fugtighedsforhold, hvordan mere permanent fugtige engarealer sikres i praksis, græsningstryk – hvordan sikres det rette græsningstryk, her tænkes på en mere ekstensiv afgræsning, høslæt med henblik på at forbedre ynglehabitaten og udbindingstidspunkt. Endelig bør indgå en vurdering af hvilke virkemidler, der kunne være attraktive for landmændene, hvis de ønsker at indgå i et engfugleprojekt: MVJ-ordninger, jordfordeling, naturgenopretningsmidler m.m.
- Igangsættelse af et demonstrationsprojekt med interesserede landmænd på ca. 100 ha i Forballum syd for Brede Å. Demonstration af hvordan MVJ-ordninger og jordfordeling kan være interessant for landmændene i området og samtidig gavne engfuglene.

3.3.17 Ulvedybet

Områdebeskrivelse

Før 1969 omkring 1.000 ha eng. Efter 1969 er en stor del af engene afvandet og opdyrket, men i størrelsesordenen 180 ha er eng i dag.

Ejerstatus

Ca. en fjerdedel af engarealerne er statsejede (Direktoratet for Fødevarerhverv), resten er privatejede.

Status for engfugle

Vigtig ynglelokalitet for engryler: 75 par i 1965, 24 par omkring 1980, og 10 par i 2002. Brushanen har ikke ynglet i området i en årrække, men området var tidligere en vigtig ynglelokalitet for arten med op til 18 ynglende hunner i 1988. Stor kobbersneppe har været en fåtallig ynglefugl i området, men

den er nu tæt på at forsvinde, eller er måske forsvundet, som ynglefugl. Ynglebestanden af engryler i 2004 er vurderet til 7 par, mens hverken brushane eller stor kobbersneppe yngler i området længere.

Områdets beskyttelse

Området er omfattet af fuglebeskyttelsesområde (del af nr. 1 Ulvedybet og Nibe Bredning), Ramsarområde (del af nr. 7 Ulvedybet og Nibe Bredning). En del af området, bl.a. de nuværende enge, er habitatområde (del af nr. 15 Nibe Bredning m.v.). En del af området er vildtreservat.

Områdeordninger/arealanvendelse

Alle §3-naturtyper omkring Ulvedybet er udpeget som SFL-område, og der er MVJ-aftaler om afgræsning på de fleste af arealerne.

De statsejede arealer afgræsses. På de private arealer er græsningstrykket faldet i de senere år, og engene er under tilgroning. Måske er engene blevet endnu mere tørre, efter at slusen holdes mere lukket, hvilket dog har været med til at forbedre vandkvaliteten i Ulvedybet markant.

Overvågning

Som led i DOF's caretaker-projekt optæller Ulvedybsgruppen såvidt muligt ynglefuglene hvert år. Engryle og brushane indgår i NOVANA fra og med 2004 og optælles fremover hvert tredje år.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

Da der stadigt i de bedste ynglesæsoner kan registreres 10 par engryler, og da der så sent som i 1980'erne kunne iagttages 17 ynglehunner af brushane, bør Ulvedybet forvaltes som et af landets bedste engfugleområder. For at sikre gode yngleforhold for engryler, brushane og stor kobbersneppe skal engene holdes fugtige gennem hele ynglesæsonen i maj og juni, græsningsaftaler med de private lodsejere i området skal sikre et nænsomt, men effektivt græsningstryk, og permanent tilgroning bør forhindres ved slæt eller afpudsning efter ynglesæsonens afslutning (efter 15. juli).

Igangværende aktiviteter

Intet særligt.

Fremtidig indsats i området

Mål:

At opretholde en god bestand af engryler, og at få brushane og stor kobbersneppe til at genindvandre som ynglefugle.

Handling:

- Udbygge eksisterende samarbejde mellem Fødevarerministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, Nordjyllands Amt og DOF om forvaltningen af området, hvor den bedst mulige engfugleforvaltning indarbejdes.
- Genskabelse af bedre engfugle-hydrologi på engene ved lukning af grøfter og/eller etablering af "bekkasin-skrab".
- Opsøgende og målrettet indsats for at få flere MVJ-aftaler i området.
- Jordfordeling.

3.3.18 Astrup og Ballum forlande

Beskrivelse af området

Ca. 1.000 ha strandeng på forlandet mellem Ballum i syd og Astrup Banke i nord (ca. 2 km nord for Rømmødemningen). Hovedparten regelmæssigt overskyttet af havvand, men enkelte områder – bl.a. et mindre område på Astrup Forland, der er omgivet af et sommerdige – ligger så højt, at engen har mere brakvandspræg.

Ejerstatus

Området ejes af Digelaget for Bredeådalene, private lodsejere, Fødevareministeriet og Trafikministeriet.

Status for engfugle

Engrylen fandtes sidst ynglende i 1992 (op til 7 par i 1977). Brushane fandtes sidst ynglende i 1991, men det er måske tvivlsomt, om arten nogensinde har været fast ynglefugl i området (op til 10 "par" ca. 1974). Stor kobbersneppe yngler med 1 par i området i 2001 (op til 23 par i 1977). Andre engfugle: ret store bestande, i 1996 således spidsand 2 par, strand-skade 117 par, vibe 43 par og rødben 466 par.

Områdets beskyttelse

Fuglebeskyttelsesområde (del af nr. 57 Vadehavet) og Ramsarområde (del af nr. 27 Vadehavet). Habitatområde (del af nr. 78 Vadehavet). Fredet (del af bekendtgørelsesfredning om Vadehavet natur- og vildtreservat). Strandengene er beskyttet efter § 3 i naturbeskyttelsesloven.

Områdeordninger/arealanvendelse

Fødevareministeriet indgår kontrakt med digegreven, som indgår kontrakt med landmænd, der er interesseret i at afgræsse arealerne. Området er overgræsset med begyndende vegetationsløse pletter. Området er ikke udpeget som SFL-område, og der er ikke indgået MVJ-aftaler i området.

Overvågning

De ynglende engfugle optælles i hele området hvert 5. år (sidst i 2001) og i et 74 ha stort kontrolområde på Ballum Forland hvert år. Optællingerne udføres af Naturinform for DMU i et samarbejdsprojekt om Vadehavet. Disse data indgår i NOVANA. Lokaliteten er endnu ikke i 2004 omfattet af DOF's caretaker-projekt.

Status for områdets værdi for engfuglelokalitet

Græsningstrykket er alt for stort til, at lokaliteten er velegnet for ynglende engfugle som brushane og stor kobbersneppe. En ekstensivering er en forudsætning for at forbedre ynglemulighederne for de truede engfugle. Området er raste- og fourageringsområde for store flokke af gæs, der græsser området tæt om foråret.

Igangværende aktiviteter

Sønderjyllands amt har påpeget overfor Fødevareministeriet, at der sker en overgræsning af området, og at det er imod naturbeskyttelseslovens § 3. Ekstensivering er påbegyndt, og effekten bør følges nøje med henblik på evt. yderligere justering af afgræsningen. Afgræsningen af arealerne sker i

samarbejde mellem de forskellige lodsejere. Der er i 2004 foretaget afhegning af et område for at friholde det for afgræsning med får. Formålet er at vurdere, om græsningen fra de mange gæs er tilstrækkelig til at sikre en tilpas vegetationshøjde. Forsøget fortsætter i 2005 i samarbejde med DOF.

Fremtidig indsats i området

Mål:

At genoprette større engfuglebestande i området, og om muligt at få engryle og brushane til at genindvandre.

Handling:

- Etablering af samarbejde mellem Fødevareministeriet, Skov- og Naturstyrelsen samt Sønderjyllands Amt om forvaltningen af området samt udarbejdelse af en plan, der inddrager den bedst mulige engfugleforvaltning.
- Ekstensivering af græsningen i hele området.
- Årlig effektovervågning af, om ekstensiveringen af græsningen får den ønskede virkning på engfuglebestandene.
- Anvende erfaringerne fra demonstrationsprojektet på Mandø, således at digearealerne afgræsses tæt, medens der sker en ekstensivering og differentiering af afgræsningen af forlandet
- Etablering af udsigtsmuligheder/skjul, så engfuglene kan opleves.

3.3.19 Fanø Grønningen

Beskrivelse af området

Området omfatter 301 ha naturlige strandenge på Fanø Nordspids. Strandengene er opstået på flyvesandsaflejringer og er meget eksponerede for vind og store højvander i Vadehavet. Tidligere fandtes et fugtigt og mere ferskt engområde i den sydlige del, men dette er i dag afvandet. Selve Grønningen er ligeledes påvirket af to større grøfter, der løber fra de bagvedliggende klitter og ud til Vadehavet. Hele området er inddelt i 2-3 store indhegninger, der græsses af kreaturer i sommerhalvåret.

Ejerstatus

Området er privatejet, og hovedparten er fælleseje for borgerne i Nordby.

Status for engfugle

Bestanden af engryle er faldet fra ca. 10 ynglepar i 1970 til 6 par i 2002. Brushane-bestanden er faldet drastisk i området fra 20 par i 1968 til registrering af kun en hun i 2002. Stor kobbersneppe har ikke ynglet i området i perioden 1968-2002. Som følge af ræveprædation har ingen af de tre arter ynglet på Fanø i 2004, hvilket er første gang for engrylens vedkommende.

Ud over at være en vigtig engfuglelokalitet er området også en betydningsfuld ynglelokalitet (et kerneområde) for nogle af Danmarks mest fåtallige og truede kystfugle (dværgerterne og hvidbrystet præstekrave), hvilket der i forvaltningsmæssig henseende også bør tages hensyn til. Også for disse arter er ræveprædation et meget stort problem.

En flok brushøns lander på engen

Områdets beskyttelse

Området er beliggende i fuglebeskyttelsesområde nr. 53 Fanø, habitatområde nr. 78 Vadehavet med Ribe Å, Tved Å og Varde Å vest for Varde, samt Ramsarområde nr. 27 Vadehavet. De vidtstrakte, naturligt dannede strandenge er omfattet af bestemmelserne i naturbeskyttelseslovens § 3.

Områdeordninger/arealanvendelse

Hele Grønningen er udpeget som SFL-område, og har været under MVJ-aftale i mange år. De gældende aftaler omfatter 247 ha og er miljøgræs-ordninger med begrænsninger for græsningstryk (maks. 0,8 DE/ha) og forbud mod gødskning og sprøjtning.

Overvågning

Som et led i DMU's overvågning af ynglefuglene i Vadehavet optælles engfuglene i hele området hvert 5. år og i et 92 ha stort referenceområde hvert år. Fanø er omfattet af DOF's caretaker-projekt, men den lokale caretaker finder det meningsløst at overvåge engfuglene, før der er foretaget en afgørende indsats mod ræveprædationen.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

Ræveprædationen er den helt afgørende årsag til områdets forringede status som engfuglelokalitet. Afvandingen af de fugtige engarealer i den sydlige del af området, hvor brushansene tidligere yngede, har desuden forringet forholdene betydeligt for denne art.

Igangværende aktiviteter

De gældende MVJ-aftaler om afgræsning af strandengene i sommerhalvåret vurderes at være til gunst for områdets naturlige flora og fauna, herunder ynglefuglene. Er der konflikter mellem driften og engfuglene helt lokalt på det store strandengsområde, kan disse sandsynligvis løses i samarbejde med de lokale kvægholdere (f.eks. ved frahegning af små, vigtige områder for engryle). Det er dog samtidig vigtigt at påpege, at MVJ-aftalerne ikke afhjælper engfuglenes formodentlig største problem på Grønningen, nemlig afvandingen af den sydlige "kile" af mindre saltpåvirket eng, samt den generelle vandstandsmæssige påvirkning fra de store, gravede grøfter, der gennemskærer dette ellers meget upåvirkede strandengsområde.

Fremtidig indsats i området

Mål:

At få den spinkle bestand af engryle til at vokse og komme op på et niveau, der mindst svarer til det tidligere, at få genskabt optimale forhold for ynglende brushane i de mest ferske dele af Grønningen, og at forbedre de generelle forhold for ynglende eng- og kystfugle i området.

Handling:

- Indsamling af teknisk/faglige data og møder med lodsejere om forbedring af forholdene for engfuglene.
- Der gennemføres en målrettet indsats mod ræveprædationen på engfuglene og hvidbrystet præstekrave m.fl.
- Gennem et naturgenopretningsprojekt eller gennem an-

vendelse af mere målrettede MVJ-aftaler eller lignende bør den naturlige hydrologi (afvandning) genoprettes i såvel de mere ferskvandsprægede som i de saltpåvirkede engområder.

- Virkningen af de nuværende MVJ-aftaler skal undersøges, og om nødvendigt skal aftalerne tilpasses, så de i forhold til de sjældne og sårbare ynglefugle i området bliver optimale for såvidt gælder udbindingsperioder, græsningstryk m.v. Forholdene skal også være optimale for hvidbrystet præstekrave.

3.3.20 Halk Nor og Bankel Sø

Beskrivelse af området

To lokaliteter med i alt ca. 200 ha strandenge og brakvandsenge og adskilt af 5 km agerland, skov og bymæssig bebyggelse ud til Lillebælt.

Ejerstatus

Privatejet.

Status for engfugle

Engrylen har ynglet i området med op til 13 par ved Halk Nor og op til 7 par ved Bankel Sø. Brushane og stor kobbersnepe er ikke fundet ynglende i området.

Områdets beskyttelse

Området er omfattet af fuglebeskyttelsesområde (del af nr. 47, Lillebælt) og Ramsar-område (del af nr. 15 Lillebælt). Området er også habitatområde (del af nr. 96 Lillebælt).

Områdeordninger/arealanvendelse

Området er udpeget som SFL-område. Der er indgået MVJ-aftaler for dele af området, knap 100 ha.

Overvågning

Der foreligger ingen aktuelle bestandstal for truede engfugle. Lokaliteterne indgår ikke i NOVANA og endnu heller ikke i 2004 i DOF's caretaker-projekt.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

Da der ikke er nogen aktuel information om bestande af truede engfugle eller forvaltning, kan der kun henvises til, at området har været en vigtig ynglelokalitet for engrylen, og at området med en generelt god engfugleforvaltning vil have et potentiale for en god ynglebestand af denne art.

Igangværende aktiviteter

Ingen.

Fremtidig indsats i området

Mål:

At genoprette bestanden af engrylen i området.

Handling:

- Undersøgelse af områdets status i 2005.
- Ud fra resultaterne af undersøgelsen i 2005 vurderes det, hvilke initiativer det vil være passende evt. at iværksætte.

3.3.21 Juvre og Toftum Enge

Beskrivelse af området

Ca. 500 ha inddiget marsk, dels i omdrift, dels som mere eller mindre vedvarende græs.

Ejerstatus

Privatejet – mange ejere.

Status for engfugle

Ingen registrering af engryler eller brushøns. Stor kobbersnepe yngede med 16 par i 2002. Det er en tilbagegang i forhold til tidligere.

Områdets beskyttelse

Fuglebeskyttelsesområde nr. 65 Rømmø. Del af habitatområde nr. 78 Vadehavet.

Områdeordninger/arealanvendelse

Området er SFL-område, og der er indgået MVJ-aftaler for en del af området.

Overvågning

DOF's caretaker-projekt vil muligvis kunne levere tal på ynglefugle i de år, hvor DMU/Vadehavssamarbejdet ikke optæller.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

Området er en vigtig ynglelokalitet for Stor kobbersnepe.

Igangværende aktiviteter

Kystdirektoratet gennemfører et beregningsprojekt, hvor muligheden for at trække diget tilbage og genskabe saltmarsk frem for at forstærke det nuværende dige belyses.

Fremtidig indsats i området

Mål:

At genoprette en stor bestand af stor kobbersnepe.

Handling:

- Det afventes, hvilken beslutning der tages vedrørende diget.

3.3.22 Ribemarsken og Vilslev Enge

Beskrivelse af området

Marskområde på 4.768 ha, hvoraf mere end tre-fjerdedele er under regelmæssig omdrift med kulturgræsmarker og afgrødemarker. Området drænes intensivt, og også Ribe Å og Kongeåen uddybes med års mellemrum. I yngletiden er området således generelt set tørt, dog henligger mindre områder i perioder fugtige pga. tilstoppede dræner eller lignende. Om vinteren er store dele af marsken i perioder oversvømmede.

Ejerstatus

Hovedparten er privatejet, men enkelte parceller ejes af Ribe Kommune.

Omkring Ribe Vesterå findes der ca. 25 ha statsejede area-

ler (Fødevarerministeriet), og klæggravene nord for Kongeåen og nord og syd for Ribe Å med tilstødende bredzoner ejes af Ribe Amt. Indenfor de sidste 10 år er en del legatsejede jorder blevet solgt til private, og mange af disse jorder dyrkes nu med korn.

Status for engfugle

Engryle 0 par (1971-2002), brushane 1-2 "par" og stor kobbersnepe 8 par. Engrylen er ikke fundet ynglende i området i nyere tid, og de to andre arter er gået tilbage. Stor vibebestand og mindre bestande af andre engfugle. I dag er det på arealerne omkring Ribe Vesterå og især omkring Ribe Holme og Ribe Å's gamle løb, at der findes lokaliteter for stor kobbersnepe og brushane.

Områdets beskyttelse

Del af fuglebeskyttelsesområde nr. 51 Ribe Holme og enge ved Kongeåen og Ramsarområde nr. 27 Vadehavet. Ribe Vesterå og Kongeåen er desuden udpeget som habitatområde. Et område omkring de gamle åslynger ved Ribe Holme og Petersholm er fredet. Denne fredning udgør 170 ha og indeholder primært bestemmelser, der skal sikre de landskabsmæssige værdier. Kun ca. 25 ha yderst på Ribe Holme er i kraft af fredningen fra 1974 blevet fastholdt som vedvarende græsarealer.

Områdeordninger/arealanvendelse

Hele Ribemarsken og Vilslev Enge er udpeget som SFL-område, men der er kun indgået MVJ-aftaler for omkring 1/10 af arealet. Omtrent halvdelen af aftale-arealerne er koncentreret omkring Ribe Vesterå og Kongeåen, mens resten ligger mere eller mindre spredt i det store område.

Overvågning

DMU optæller de ynglende engfugle i hele området hvert 5. år (sidst i 2001) og stor kobbersnepe hvert år i artens nuværende og tidligere kerneområder som led i det trilaterale Vadehavssamarbejde (TMAP). Disse data indgår fremover i NOVANA-programmet. DOF's caretaker-projekt vil såvidt muligt supplere med optællinger af de vigtigste arter hvert år.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

Udnyttelsen af dette marskområde er i dag så intensiv, at der kun er få og små områder, hvor engfugle som stor kobbersnepe og brushane har mulighed for at yngle (Vilslev Enge lige nord for Kongeåen, klæggravene nord for Kammerslusen og Ribe Holme). De få tilbageværende græsarealer dyrkes i dag for det meste intensivt med gødskning og flere årlige slæt. Etablering af levedygtige bestande af disse to arter vil kræve, at der bliver udlagt nogle engområder, hvor vandstanden hæves, så jorden er fugtig gennem yngletiden, og gødskning ophører, samt at der ikke slås græs før tidligst 25. juni (hvor der kun yngler stor kobbersnepe) eller 15. juli (hvor der yngler brushane). I stedet for græsslæt kan der også græsses med kreaturer med sen udbinding og moderat græsningstryk.

Igangværende aktiviteter

Der er ingen igangværende tiltag mht. at forbedre leveforholdene for engfuglene i Ribemarsken og Vilslev Enge.

Fremtidig indsats i området

Mål:

At genoprette større bestande af engfugle, især af brushane og stor kobbersnepe.

Handling:

- Det undersøges, om et projekt med henblik på at hæve vandstanden i Ribe Vesterå både til gavn for bevarelse af Ribes gamle bykerne (kulturlagene) og en styrkelse af naturen langs vandløbet kan indgå i det LIFE-projekt, som er under forberedelse for Ribe Østerå-området. I en forundersøgelse til et sådant projekt bør der også ses på betydningen for engfuglene ved at Ribe Vesterå lægges tilbage i sine oprindelige slyngninger.
- Det undersøges, om der er mulighed for at gennemføre jordfordelinger og at etablere MVJ-projektområder i dele af Ribemarsken og Vilslev Enge. Herunder bør det undersøges, om der kan stilles særlige MVJ-ordninger til rådighed, som mere målrettet kan virke forbedrende på engfuglenes trivsel end de generelle MVJ-ordninger (aftaler om ændret afvanding, projektområde-aftaler m.v.).
- Endvidere bør der udarbejdes en målrettet forvaltningsplan for græsning og høslæt, som beskriver de driftsmæssige tilpasninger, der kan medvirke til en genopretning af mere optimale forhold for engfuglene i området (græsningstryk, udbindingsperioder m.v.). Mulighederne for etablering af projektområder eller "korridorer i landskabet" undersøges.
- Desuden bør klæggravene nord for Kammerslusen forbedres med bl.a. øget vandstand og etablering af flere yngleøer. De landarealer, der ligger op til klæggravene, kan danne udgangspunkt for et projektområde, hvor målrettede MVJ-aftaler tilbydes.

3.3.23 Skallingen

Beskrivelse af området

Skallingen er en halvø i den nordlige del af Vadehavet. Halvøen er bortset fra en klitrække mod vest bevokset med marskplanter og gennemskåret af et net af tidevandsrender. Området er på 2.309 ha, hvoraf ca. 1.000 ha er kreatur- og fåregræssede enge.

Ejerstatus

Skallingen er ejet af Skov- og Naturstyrelsen og Kystdirektoratet. Grønningen og Nyeng er privatejede.

Status for engfugle

Frem til 1990 var engrylen en regelmæssig ynglefugl med op til syv par. Siden 1990 er den kun fundet ynglende én gang på Skallingen. Der blev ikke fundet ynglende engryler på gennemgangene i 1991, 1996 og 2001.

Brushane fandtes sidst ynglende i 1988, hvor der fandtes 2-3 ynglehunner. I 1969 og 1970 optaltes en stor ynglebestand,

men bestandsvurderingen var udelukkende baseret på antal dansehanner på et par dansepladser. Brushanen var kun en fåtallig og uregelmæssig ynglefugl i 1982-1990. Stor kobbersnepe er ikke fundet ynglende i området. Endvidere findes der en stor bestand af rødben (347 par i 2001).

Områdets beskyttelse

Fuglebeskyttelsesområde (del af nr. 55 Skallingen, Langli) og Ramsarområde (del af nr. 27 Vadehavet). Habitatområde (del af nr. 78 Vadehavet).

Områdeordninger/arealanvendelse

Udpeges som SFL-område.

Overvågning

Alle ynglende engfugle optælles hvert 5. år (sidst i 2001), mens de optælles hvert år i et 185 ha stort kontrolområde på den sydlige del af Skallingen. Optællingerne foretages af Naturinform for DMU. 1982-1990 optaltes de ynglende engfugle på Skallingen årligt af Skov- og Naturstyrelsen. DOF's caretaker-projekt vil muligvis kunne supplere med tal på ynglefugle i de år og områder, hvor DMU/Vadehavssamarbejdet ikke optæller.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

Området har i dag begrænset betydning som engfuglelokalitet, og det er måske et spørgsmål, om lokaliteten nogensinde har haft det.

Engrylen fandtes ynglende spredt i de græssede områder på Skallingen, og der er ikke registreret nogle ændringer i disse områder, der kan forklare en eventuel tilbagegang hos arten. Der er meget få observationer af brushøns uden for dansepladserne, og der vides altså kun lidt om, hvor ynglehunnerne i givet fald har haft deres reder og ført deres unger. Det er derfor umuligt at give et bud på, hvad der skal til for at genskabe lokaliteten som et godt yngleområde for brushøns.

Bestandene af de fleste engfugle har været størst i de år, hvor der har været rigelig nedbør om foråret. En god engfugleforvaltning vil kræve, at engene forvaltes så fugtigt som muligt.

Igangværende aktiviteter

De strandenge, som Skov- og Naturstyrelsen administrerer, kreaturafgræsses. Plejen drøftes på årlige kontaktmøder med Danmarks Miljøundersøgelser.

Havnegrøften langs Ho Klitplantage er den eneste kunstigt anlagt afvandingsgrøft på statens arealer. Den kan ikke umiddelbart lukkes, da den afvander private arealer. Skovdistriktet overvejer at lukke alle underføringer af betonvejen (Rådhuspassagen) ud på Skallingen, med det formål at forlænge tilbageholdelsen af vand på vestsiden af vejen.

Fremtidig indsats i området

Mål:

At opretholde området som en potentiel ynglelokalitet for engryler og brushane ved at fastholde et ekstensivt afgræsset marsk- og strandengsområde med et minimum af utilsigtet kulturpåvirkning, som da staten overtog området.

Handling:

- Kreaturgræsningen søges opretholdt.
- Lukning af underførsler.

3.3.24 Varde Ådal**Beskrivelse af området**

Området omfatter ca. 1.650 ha, heraf er ca. 1.300 ha kulturgræsmarker og enge og ca. 100 ha er strandenge. Ådalen er ikke inddiget og Varde Å og tilgrænsende enge står derfor i direkte forbindelse med Vadehavet. Dette betyder, at hele området flere gange årligt – især i vinterhalvåret – overskyldes af salt- og brakvand. Frem til 1960'erne var området under ekstensiv landbrugsmæssig udnyttelse med bevanding, kreaturafgræsning og sene høslæt. Sidst i 1960'erne og i begyndelsen af 1970'erne ændrede området voldsomt karakter, og blev til et intensivt udnyttet område med kulturgræsmarker, gødsugning og afvanding. I anden halvdel af 1990'erne startede et stort naturgenopretningsprojekt i området, hvorved afvandingen er blevet langt mindre intensiv, og engene udnyttes mere ekstensivt (ingen gødsugning og andre hjælpestoffer) i store dele af området.

Ejerstatus

De flere hundrede engstykker er privatejede, dog ejer Varde Kommune enkelte små arealer ved Varde Å's munding og i Varde Kær nærmest byen.

Status for engfugle

Engrylen har ikke ynglet i området perioden 1966-2002. For Brushanen var området frem til midten af 1960'erne formodentlig en af Danmarks største ynglelokaliteter med 60-100 faste danse-hanner. Brushanen er ikke fundet ynglende i området siden 1971. Stor kobbersnepe ynglende i området med ca. 30-50 par i starten af 1960'erne. I 1989 ynglende arten ikke i området længere. I takt med intensivering af græsdriften i ådalen i 1970'erne mindskedes også bestandene af de øvrige engfuglearter (engsnarre, vibe, rødben, gul vipstjert m.fl.).

Områdets beskyttelse

Området er beliggende i fuglebeskyttelsesområde nr. 49 engarealer ved Ho Bugt og langs Varde Å, habitatområde nr. 78 Vadehavet med Ribe Å, Tved Å og Varde Å vest for Varde samt Ramsarområde nr. 27 Vadehavet. Desuden er stort set hele ådalen omfattet af bestemmelserne i naturbeskyttelseslovens § 3.

Områdeordninger/arealanvendelse

Hele ådalen er udpeget som SFL-område, og omkring ¾ af engene er med 20-årige MVJ-aftaler under landbrugs- og miljøprojektet "Operation Engsnarre". Størstedelen af aftalerne gælder både ekstensiv drift og ændret afvanding (vandstandshævning), mens en mindre del udelukkende gælder ekstensivering af driften af de vedvarende græsarealer – i de fleste tilfælde fordi det ikke var teknisk muligt at ændre på afvandingsforholdene. Hertil kommer, at der i delområderne Hyllerslev Enge og Varde Kær findes en del arealer,

der ikke har været i landbrugsmæssig drift i længere tid, og som derfor fremstår som meget fugtige og tilgroede lavbundsjord.

De enge, der er med under "Operation Engsnarre" drives i dag uden brug af gødningsstoffer og sprøjtemidler, og med et teknisk afvandingsniveau der er fastsat til gennemsnitligt 10 cm under terræn i vinterhalvåret (15. oktober – 1. maj) og 30 cm under terræn i sommerperioden (1. maj – 15. oktober). Hertil kommer, at arealerne skal drives landbrugsmæssigt – enten med ekstensiv afgræsning eller høslæt efter 25. juni. Hovedparten af projektområderne drives fortsat med græsslæt, mens kun mindre arealer afgræsses (især i Billum Enge, Kravnsø Enge, på Alslev Marsk og i Hyllerslev Enge).

Arealer, der i kraft af projektet har ændret status fra enge med megen gødsugning, kraftig dræning (dybe grøfter) og op til 3 græsslæt pr. sæson til grøntpilleproduktion til ekstensivt udnyttede enge, bærer fortsat præg af 3 årtiers intensiv drift, hvor naturindholdet i lavbundsområdet var meget lavt.

Overvågning

Som et led i DMU's projekt vedrørende ynglefugle i Vadehavet (TMAP) tæller Ribe Amt årligt ynglefuglene i et 91 ha stort område nærmest Ho Bugt (Tarpbage Enge), ligesom DMU i kraft af dette projekt også tæller ynglefuglene i stort set hele området hvert 5. år. Som et led i overvågningen af effekterne af naturgenopretningsprojektet "Operation Engsnarre" registrerer Ribe Amt og Skov- og Naturstyrelsen desuden ynglefuglene i yderligere 4 delområder i ådalen i udvalgte år. DOF's caretaker-projekt vil muligvis kunne levere tal på ynglefugle de år, hvor DMU m.fl. ikke optæller.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

Områdets fugleliv er fortsat præget af den omfattende, intensive græsdrift, som har fundet sted i flere årtier i store dele af området, men i dag arbejdes der på, at området bliver en attraktiv engfuglelokalitet ved ophør af gødsugning, opstemning af afvandingsgrøfter og sene høslæt/ekstensiv kreaturgræsning. Naturgenopretningsprojektet omfatter ca. ¾ af ådalen, og projektbetingelserne skulle gøre det muligt for engfuglene at genindvandre.

Størst potentiale for engfuglene har delområderne Hyllerslev Enge, Alslev Marsk og Kravnsø Enge, der tidligere vides at have huset både stor kobbersnepe og brushane, samt gode bestande af andre engfugle. Her bør udviklingen følges særligt grundigt, ligesom en særlig indsats for en yderligere ekstensivering af driften – f.eks. i form af øget ekstensiv, sommerafgræsning med kreaturer – vil være til fordel for engfuglene. Iværksættelse af pleje eller landbrugsmæssig udnyttelse af de meget fugtige og tilgroede engarealer i Hyllerslev Enge og Varde Kær vil også være en mulighed, der kunne forbedre lokalitetens samlede værdi for de krævende engfuglearter.

Igangværende aktiviteter

Som nævnt er der iværksat et stort landbrugs- og miljøprojekt for Varde Ådal og engene ved Ho Bugt, "Operation Engsnarre". Projektet bygger på særlige 20-årige MVJ-aftaler, og i

årene 1997-2002 blev der indgået frivillige aftaler med flere end 250 landmænd for næsten 2.300 ha eng i hele projektområdet, der ud over Varde Ådal også inkluderer ca. 1.000 ha strandeng rundt om Ho Bugt.

Som overbygning på projektet er det bl.a. planlagt, at samtlige ejere og brugere af projektområdet som et led i formidlingen af projektets baggrund og mål, skal have tilsendt et hæfte med oplysninger om særlig fuglevenlig ("engsnarrevenlig") drift af engene. Sådanne oplysninger vil bl.a. indeholde noget om tidspunkter og metoder for slæt og kreaturhold i Varde Ådal, som kan gavne udviklingen af et godt miljø for sårbare engfuglearter.

Fremtidig indsats i området

Mål:

En af målsætningerne med "Operation Engsnarre" er formuleret således: "At sikre området som en dynamisk del af Vadehavet med dets karakteristiske flora og fauna – herunder områdets fugleliv".

At styrke udviklingen af gode engfuglelokaliteter i de dele af projektområdet, der har de største potentialer for stor kobbersnepe og brushane, og at få genskabt levedygtige bestande af stor kobbersnepe og brushane.

Handling:

- At få analyseret behovene for yderligere engfuglevenlig drift af de potentielle levesteder for stor kobbersnepe og brushane.
- At få iværksat en plejemæssig drift af de tidligere fugtige, lavtliggende enge, der i dag er tilgroede.
- At få informeret ejere og brugere om særlig engfuglevenlig drift.

3.3.25 Vestamager

Beskrivelse af området

Vestamager blev inddæmmed i 1940'erne og omfatter i dag 1.961 ha, hvoraf ca. 1.200 ha er indhegnede folde, der er kreatur- eller hesteafgræsset.

Ejerstatus

Området er statsejet og forvaltes af Skov- og Naturstyrelsen.

Status for engfugle

Antallet af ynglende engfugle på Vestamager har været fallende gennem de seneste 10-30 år. Hverken engryle, brushane eller stor kobbersnepe yngler længere på Vestamager. Engrylen ynglede sidste gang i 1997, brushanen omkring 1990 og stor kobbersnepe i 1970.

Områdets beskyttelse

Vestamager er omfattet af fuglebeskyttelsesområde nr. 111 og habitatområde nr. 127 og fredet ved Overfredningsnævnets afgørelse i 1990. Desuden er hele Vestamager vildtreservat.

Områdeordninger/arealanvendelse

Vestamager er i 2004 udpeget som SFL-område.

Overvågning

Fra ca. 1990 har der været grundige optællinger i Klydesøområdet i forbindelse med undersøgelser af prædationspreset. Københavns Amt har indtil 2002 registreret ynglefugle i hele området. DOF's caretaker-projekt vil fremover såvidt muligt supplere med optællinger i området.

Status for områdets værdi som engfuglelokalitet

Den største trussel mod Vestamager som engfuglelokalitet er prædation fra ræve. Dette er dokumenteret igennem flerårige forsøg, afsluttende med en ph.d.-afhandling, der viser, at der stort set ikke bliver produceret flyvefærdige unger på lokaliteten. Samtidig er det uvist, om der fremover kan skaffes tilstrækkeligt med kreaturer til at sikre et højt nok græsningstryk. Store arealer er stadig dækket af krat af pil og birk og er derfor uegnede som ynglelokalitet.

Fremtidig indsats i området

Mål:

At genoprette større engfuglebestande på Vestamager.

Handling:

- LIFE-ansøgning udarbejdes til oktober 2005.
- Plejeplanen for området gennemføres.
- Der laves aftaler med landmænd, så tilstrækkeligt græsningstryk sikres.
- Der indføres en effektiv regulering af ræve, eventuelt i samarbejde med det lokale Jægerforum.
- For at sikre mere vand på arealerne tilkastes grøfter, og der bygges stemmeværker på udvalgte steder.
- Der laves forsøg med høslæt.
- Pil og birk fjernes.

Køerne græsser i "det blå bånd"

4. English summary

Action Plan for Threatened Meadow Birds

The Ruff (*Philomachus pugnax*), the Black-tailed Godwit (*Limosa limosa*), and the Dunlin (*Calidris alpina schinzii*) are some of the most threatened meadow birds in Denmark. Also in the 25 EU countries these three species have an unfavourable conservation status.

The conservation status of the meadow birds is so unfavourable that e.g. the Ruff is at risk to disappear from Denmark as a breeding bird during few years. The Danish Forest and Nature Agency has considered it necessary with fast action and to put focus on these species by making and publishing an action plan in cooperation with relevant stakeholders.

The action plan will contribute to achieve a favourable conservation status for these three most threatened meadow birds. Research has shown that these three species are good indicators for a rich birdlife of meadow birds, which means that by focusing on the breeding localities for the three threatened species the conservation status of the more common meadow birds will be considerably improved.

The 25 most important breeding localities have been selected for focused action and management. They include all existing breeding localities for Ruff, Black-tailed Godwit and Dunlin and even some localities, which earlier have been known as important breeding sites for these meadow birds.

A background report has shown that even though the three species are migratory birds and are subject to influences by factors outside Denmark it is crucial to implement a good management regime for meadow birds on the breeding localities in Denmark. On localities with a good management regime the threatened species has achieved a significantly better conservation status compared to localities without implementation of a good management regime. Therefore the Danish Forest and Nature Agency considers it as realistic to expect the present action plan to turn out to be effective, and that it will be a valuable contribution to the goal of Denmark and the EU of halting the loss of biodiversity by 2010.

Background

In chapter two the most important background knowledge on meadow birds has been summarized concerning conservation status and threats, legislation and protection, the biology of the Ruff, Black-tailed Godwit and Dunlin, economic incentives for implementing a good management regime for meadow birds, existing monitoring activities, ongoing research activities, methods for implementing good management for meadow birds such as grazing, hay harvest and combination of these, structure and watertable of the meadows, managing predators etc.

Attached as an appendix is an example of a management plan for one of the 25 localities, which can be used as a guideline for elaborating a plan for good management of meadow birds.

The Action Plan

The Action Plan itself is outlined in chapter three.

The general objective of the action plan is to achieve and maintain optimal living conditions for Ruff, Black-tailed Godwit and Dunlin, so that viable populations are achieved and increased in the future for these three species and by that also for other meadow birds.

The objective of the action plan will contribute to:

- Achieve and maintain a favourable conservation status for species and habitats in the Natura 2000 sites.
- Improve the understanding of the landowners and the responsible authorities to increase the populations of meadow birds and supply them with knowledge about management of meadow birds, so that an actual effort can be implemented.
- Communicate knowledge about meadow birds to the public and supply possibilities for experiencing the meadow birds.

The actual actions include among other things to realise already known proposals to improve the management of state owned localities for breeding meadow birds and to elaborate plans for other areas, including private localities for meadow birds, in order to integrate good management practices for meadow birds.

The possibilities for a joint application for EU-LIFE support to several localities with breeding meadow birds will be investigated.

Further incentives for economic support from e.g. the agro-environmental programme will be strengthened to involve more private landowners.

Increased protection will among other things be achieved by designating the Ruff and the Dunlin from the lists of the Bird's Directive as species to be protected and managed in the Natura 2000 sites. The latest evaluation by BirdLife International of the conservation status of the Black-tailed Godwit is so unfavourable, that it should be considered seriously to include this species in the lists of the Bird's Directive.

The working group which has assisted in the development of the present action plan will continue its work in order to follow, evaluate and revise the action plan.

A number of information activities will be carried out such as a web site with information about meadow birds and management of their habitats, a brochure and poster for landowners, and meetings with stakeholders.

Monitoring of the population levels of the Ruff and the Dunlin will take place every third year at all breeding localities in a nation wide programme. An IBA-caretaker project imple-

mented by the Danish Ornithological Society will as far as possible supply with more data e.g. yearly counts and counts of Black-tailed Godwit.

Furthermore, a number of research activities are proposed.

Finally, the conservation status and the future activities for each of the 25 localities are described.

Litteratur

Thorup, O. 2003: Truede engfugle – status for bestande og forvaltning i Danmark. Dansk Ornitologisk Forening. 77 sider.

Engfuglene er stærkt på retur i Danmark og mest af alle engrylen, brushanen og den store kobbersnepe. Derfor har Skov- og Naturstyrelsen udarbejdet denne handlingsplan for at forbedre levevilkårene for de ynglende engfugle. Planen er et bidrag til at stoppe tilbagegangen i biodiversiteten i Danmark.

